

Karlova universita
Filosoficko-historická fakulta

Z Á P I S K Y

KATEDRY ČESKOSLOVENSKÝCH DĚJIN
A ARCHIVNÍHO STUDIA

Č.2.

Praha 1956

K padesátinám Václava Husy.

25. června letošního roku oslaví své padesátiny vedoucí katedry československých dějin a archivního studia Karlovy university prof. dr. Václav H u s a a, člen korespondent ČSAV.

Maturoval ve svém rodišti, v Brandýse n.L. a vysokoškolská studia na Karlově universitě i na universitách francouzských ukončil doktorskou disertací "Komorní soud za krále Ludvíka". Po studiích a absolvování státní archivní školy pracoval v archivu Národního musea a v Archivu ministerstva vnitra, odkud byl roku 1948 povolán na filosofickou fakultu Karlovy university, kde přednáší o staších československých dějinách a řídí práci katedry.

Většina jeho vědecké práce je věnována hospodářským a sociálním dějinám českým. Kromě řady drobnějších článků v různých časopisech vydal roku 1937 v Časopisu pro dějiny venkova významnou studii "Selská pozdvižení v Čechách kolem roku 1525". V třicátých letech se významně podílel na práci "Historické skupiny", ve které se soustředili mladí, marxisticky orientovaní historikové. Byl členem redakce jejího časopisu "Dějiny a přítomnost", kde podrobil ostré kritice lhostejnost tehdejšího dějepisectví k činnosti lidových mas v článku "Třídní boje - tabu české historiografie".

Po okupaci navázal na tradice "Dějin a přítomnosti" "Sborník pro hospodářské a sociální dějiny", ve kterém ponejprv vyšla jeho průkopnická studie "Epocha českých dějin", které náleží významné místo v boji za marxistický pohled na české dějiny. V posledních letech věnuje hlavní pozornost jak ve své vědecké, tak i pedagogické činnosti několika závažným otázkám naší minulosti jako jsou rolnická povstání, zvláště povstání roku 1775, život a práce českých horníků, poměry v kutnohorském mincovnictví a o pebyť Tomáše Münzera v Čechách. Mnoho pozornosti věnuje otázkám methodickým, jak ve svých člancích, tak zvláště při své práci vysokoškolského učitele.

Dušan T ř e š t í k:

K OTÁZCE AUTORSTVÍ STAROČESKÉHO "TKADLEČKA".

Podávám-li zde svůj příspěvek ke stále ještě nejasné otázce Tkadlečka, děje se to ani ne tak proto, že bych si činil nároky na její definitivní objasnění, jako proto, abych upozornil na jednu závažnou mezeru v pramenném základu všech prací Tkadlečkovi a jeho německému dvojníkovi Ackermannovi věnovaných, na formulář Jana ze Žatce. Je až s podivem, že badatelé zabývající se jedním spisem autorovým mohli celkem bez povšimnutí přecházet jeho druhé literární dílo, kterým formulář Janův nepochybně je.

Otázka po tom, kdo byl autorem Tkadlečka byla naposled zodpověděna F. M. Bartošem ^{1/} a R. Urbánkem ^{2/}. Oba však v podstatě vyšli ze starého pojetí Gebauerova ^{3/}, který sebral všechny konkrétní zmínky v díle o osobě žalobníkově a sestavil je v biografický obrázek literáta, který mu byl zároveň biografií autora spisu. Tak vznikl Gebauerův Ludvík Tkadleček, mladý šlechtic z nižší šlechty, dvořan na královnině dvoře v Hradci na Labi, který zde žil se svou milenkou Adličkou, také dvořankou, topičkou na dvoře, dokud se mu roku 1407 nevdala za jiného. Ludvík Tkadleček, zkušený literát, /již dříve sepsal prý jakési knížky o lásce/, složil nyní invektivu proti Neštěstí, které ho připravilo o milenkou. Samo toto líčení působí poněkud naivně a další bádání brzy ukázalo, že nelze brát za bernou minci všechny "autobiografické" údaje Tkadlečka. Obraz Ludvíka Tkadlečka se pomalu rozpadal. Bartoš se pokusil problém postavit na reálnou základnu tím, že rozlišil mladého literáta a básníka Ludvíka a vážného, kazatelského vzdělance, autora našeho spisu. Tento autor, duchovní a absolvent university byl prý v těsném vztahu k pražskému dvoru královny Žofie. Vycházejí z těchto předpokladů přírčí pak Bartoš autorství Tkadlečka hypoteticky mistrovi Vavřinci z Březové, který prý sepsal Tkadlečka na dvoře královny Žofie, aby tak podal český protějšek k německé básni, která

1/ F.M. Bartoš, Kdo jest autorem Tkadlečka? LF LXVI/1939/, str. 205-208.

2/ R. Urbánek, Satirická skládání Budyšínského rukopisu m. Vavřince z Březové z r. 1420 v rámci ostatní jeho činnosti literární. VKČSN roč. 1951, č. III. zvl. otisk Praha 1952, str. 10-18.

3/ J. Gebauer, Ludvík Tkadleček LF, II/1875/, str. 114-120.

prý byla na Žofiině dvoře čtena. Za thema mu při tom sloužila milostná příhoda mladého literáta na dvoře, Ludvíka.

Bartošově domněnce přisvědčil i R. Urbánek, snaže se jí podepřít novými důkazy. Přivedl však znovu na přetřes otázku poměru Ackermanna k Tkadlečkovi a zodpověděl jí tak, že Tkadlečka je třeba považovat za předlohu Ackermanna, nebo alespoň předpokládat společnou předlohu obou spisů. Potvrdil tak jen to, že nelze obě skladby rozlučovat, nýbrž že je třeba uvažovat vždy o obou současně.

Že obě skladby jsou na sobě závislé je zřejmé a nebylo o tom nikdy pochybováno. Neshoduje se jen námět a forma obou spisů, najdeme v nich i význačné slovní shody. Obecně od dob Knieschkových ^{4/} bylo přijímáno, že předlohou Tkadlečka byl Ackerman. Urbánek tento názor nevyvrátil, poukázal však na skutečnosti, u nichž je třeba se zastavit. Důležitá tu nejsou ani tak ona místa v Ackermannovi, která se zdají vztahovat k tkadlici, místo k oráčovi, jako ta místa v Tkadlečkovi, která má Tkadleček společná s Ackermannem, kde však má Tkadleček více než Ackermann, takže u nich musíme předpokládat společnou jim oběma předlohu, z níž Tkadleček čerpal hojněji. L. Zatočil ^{5/} upozornil na zmínku o plášti cudnosti, kterou má také Ackermann, avšak Tkadleček má mnohem více, přejímá motiv samostatně ze společné předlohy, kterou byl v tomto případě veršovaný román Ulricha von Zatzikhoven "Lanzelet". Z německé Minneallegorie je čerpáno, jak dokázal Zatočil, také výrazivo Tkadlečka v jeho deváté kapitole. Skladatel Ackermanna nebyl tímto literárním žánrem ovlivněn. Jinou německou předlohou obou děl byla báseň Jindřicha z Mügeln "Von allen frien kunsten". Je pravděpodobné, že bádání objeví ještě další takové předlohy, sotva však i tehdy bude možno přisvědčit odvážným závěrům Urbánkovým. Je stále zřejmější, že skladatel Tkadlečka znal Ackermanna a užíval ho. Zatočil ^{6/} zjistil dokonce, že autor Tkadlečka měl před sebou rukopis Ackermanna velmi blízký rukopisu, označovanému v akademickém vydání Berndt-Burdachově siglou H. ^{7/} Podotýkám k tomu, že tento rukopis je podle Hübnerova zjištění, Zatočilem potvrzeného, mno-

4/ J. Knieschek, Der Ackermann aus Böhmen. Prag 1877, str. 87-140.

5/ L. Zatočil, Poznámky o slohu stč. Tkadlečka a jeho poměru k Ackermannovi ČMF XXIV/1938/ str. 154-155.

6/ L. Zatočil, ref. o Hübnerove edici Ackermanna v ČMF XXIV/1938/, str. 441-445.

7/ Burdach-Berndt, Der Ackermann aus Böhmen, Berlin 1917, Vom MA z Ref. III/1., str. 34.

hem bližší původnímu textu než ostatní. Jeho předloha vznikla podle Berndtova zjištění určitě v Čechách, což lze zjistit jen u jediného z ostatních třiceti rukopisů a prvotisků. Tento rukopis /označovaný siglou A/ je zase velice blízký rukopisu H. Autor Tkadlečka užíval tedy Ackermanna v původním znění, nepokaženém dosud opisy. Přidáme-li k tomu tu skutečnost, že oba autoři užívali společných předloh a že oba spisy vznikly prakticky současně, je myslím nasnadě závěr, že autora Tkadlečka je třeba hledat v blízkosti Jana Žatce. Naznačil to už Zatočil, když mluvil o skladateli Tkadlečka jako o mladším druhu Jana ze Žatce^{8/}. Je to řešení nejpřirozenější a jen nesprávné pojmání Tkadlečka jako skladby téměř autobiografické zavinilo, že nebylo vlastně ani v literatuře navrženo.

Záslouhou germanistického bádání byla v Ackermannovi již dávno rozeznána vysloveně alegorická skladba bez konkrétního obsahu životní skutečnosti autorovy a potvrdil to konečně i hlas nejpovolanější, hlas samého autora^{9/}. V Tkadlečkovi je však stále spatřováno dílo vzniklé z osobního zážitku autorova. Viděli jsme jak Bartoš, aby udržel tento starý názor, se duchaplnou konjekturou snaží odstranit vnitřní rozpory, které se při takovémto jednostranném posuzování díla nutně musí objevit. Rozhodný krok učinil až Vilíkovský^{10/}, který důrazně poukázal na to, že není možno plně ztotožnit autora ani s jednou ze svářících se stran, ani s Tkadlečkem, jak to činil Gebauer, ani s Neštěstím jak navrhoval Bartoš.

Jediné nesporné, co můžeme o autorovi říci je to, že byl literátem, člověkem se školním vzděláním, snad ještě žákem-klerikem. Zdá se, že byl poměrně mladý; vyplývá to alespoň ze srovnání základního ladění Tkadlečka a spisu Jana ze Žatce. Tyto skutečnosti jsou dosvědčeny ani ne tak přímými zmínkami některé ze stran, jako celkovým rozbořem spisu, jak jej podal posledně Vilíkovský. Chtěl bych jen upozornit, že nesmíme přeceňovat stupeň autorova vzdělání. Většina z jeho přehojných citátů je přejata z různých florilegií. M.Boháček^{11/} dokázal, že autor byl právní praktik, že byl vzdělán v domácím právu, neměl však zvláštní znalosti z oboru práva kano-

8/ L.Zatočil, ČMF XXIV, str.151.

9/ Srv K.J.Heilig.Die lateinische Widmung des Ackermanns aus Böhmen. MIOG XLVII/1933/, str. 414-426.

10/ J.Vilíkovský, Tkadleček, Písemnictví českého středověku. Praha 1948, str. 220-236.

11/ M.Boháček, Právně-historické poznámky na okraj Tkadlečka, Čas.čes.právníků Všehrd XXII/1941/, str 104 nn.

nického a římského. Rozsah jeho právního vzdělání by byl nejhodnější asi pro městského písaře. Toto vzdělání mohl získat na artistické fakultě university avšak také, a to ještě spíše, na některé městské škole. Že byl duchovním, nejspíše však pouhým klerikem s nižším svěcením, je dosvědčeno jeho sečtělostí v kazatelské literatuře.

Naproti tomu nijak není dosvědčeno, že by byl v nějakém vztahu ke dvoru. Neštěstí sice na jednom místě napomíná Tkadlečka: "Ej literáte pomni se. Ej žáčku buď při paměti. Ej d v o ř á č k u nebuď tak hlúp.."12/ a i na jiných místech se hovoří o Tkadlečkovi jako o dvořanovi. To však souvisí s úlohou, kterou autor ve sporu Tkadlečkovi přidělil. Tkadleček, lehkomyšlný dvorný milovník je zde postaven proti vážnému, kazatelskému Neštěstí. Je zajímavé podívat se v jakém smyslu chápal autor Tkadlečka adjektivum "dvorný". Chápal je jako "divný, podivný"13/, příznačně pro to jak se díval na dvorskou galantnost. Na jednom místě Neštěstí říká, že zvláštním druhem počestnosti je počestnost dvorská, která pochází "z obyčeje naučeného"14/. Nebudeme se myslím mýlit, budeme-li v tom spatřovat typicky měšťanský názor na dvořany a dvorské, šlechtické způsoby. Stejně tak bylo autorovi v podstatě cizí ono pojetí dvorné lásky, kterou zastupuje Tkadleček. Lásky Tkadlečkova je stará dvorná láska, v té podobě jak nám ji dochovala staročeská milostná lyrika. Aby toto vyumělkované pojetí dvorné lásky mohl svému hrdinovi substituovat, musel z něj autor udělat dvořana a z jeho milenky dvořanku, protože v ústech měšťana nebo klerika by v současné době milostný slovník Tkadlečkův vyhlížel přinejmenším podivně a nebyl by čtenáři přijatelný. Stejně však jako Adlička nebyla žádná skutečná osoba a ani dvořanka, nebyl dvořanem ani Tkadleček. Na Adličku to ostatně prozrazuje autor sám. Na jednom místě ptá se neštěstí Tkadlečka "zdali jest byla /Adlička/ dvořka proto, že jest dvorská topička byla"15/, a na jiném na to samo bezděčně odpovídá, že byla dvorskou topičkou proto, že "pec jest skrytě mnohým tajnou milostí pálila"16/. Alegorisační úmysl autorův vysvítá také z líčení toho jak "všechny dvořky všeho Ščestie sú ji /Adličku/ v své tova-

12/ Tkadleček, ed. F. Šimek, Praha 1940, str. 93.

13/ Srv. heslo dvorný, dvorně ve slovníku připojeném k akademickému vydání Tkadlečka /Hrubý-Šimek, Tkadleček, Praha 1923, str. 169/.

14/ Tkadleček l.c., str. 89.

15/ Tkadleček l.c. str. 87.

16/ Tkadleček l.c., str. 23.

řištvie přijeli."^{17/} Jedině v tomto alegorickém slova smyslu je třeba chápat dvořanství Adliččino i Tkadlečkovu.

Jak správně rozpoznal Vilikovský^{18/}, šlo zde o pokus o restituci staršího dvorského pojetí lásky na rozdíl od Ackermanna, jehož láska je láska typicky měšťanská. Důvodem k tomu bylo především to, že básník zde měl celou zásobu obrátů, myšlenek a tradičních klišé připravenou staletým vývojem dvorské poesie staročeské i německého minnesangu, již také hojně užil. Staročeská dvorská poesie milostná i minnesang byli v jeho době však už přežitkem, typicky dvorskou a dvornou-podivnou čistě formální záležitostí, neživotnou v měšťanských vrstvách.^{19/} Proto byl autor nucen představit své hrdiny jako dvořany, jemu samému však byl dvorský způsob života cizí.

Autor Tkadlečka byl tedy mladý žák, který prošel buď některou městskou školou nebo artistickou fakultou university, nejspíše však oběma. Měl asi některé z nižších žakovských svěcení. Zjistili jsme už, že je třeba ho hledat v blízkosti Jana ze Žatce. Teprve v této souvislosti nabývá průkaznosti doklad z formuláře Janova, na který chci upozornit.

Předem však je třeba podotknout, že přes nesmírnou péči vynaloženou ackermannovským bádáním na odkrytí i sebemenších osobních a literárních rysů autorových víme dosud o Janovi ze Žatce mnohem méně, než bychom vědět mohli. Od šťastného nálezu Heiligova je uznáváno, že Ackermann byl skládán řemeslným rétozem-diktátorem, i když zároveň básníkem par excellence, dosud však nebyla věnována prakticky vůbec pozornost jeho rétorickému spisu-formuláři. Je toho třeba litovat tím více i proto, že za války shlel jeho nejdůležitější rukopis ve vratslavské knihovně. Nyní zbývají dva rukopisy, t.zv. Stankův formulář v okresním archivu v Žatci a rukopis 163 universitní knihovny ve Freiburgu i.Br. Ve freiburském rukopise objevil Heilig známé věnování Ackermanna avšak jen zběžně upozornil na ostatní kusy formuláře. Při zpracovávání freiburského formuláře nalezl jsem však v něm list, který může tentokrát přispět k vyjasnění otázky autorství Tkadlečka.

Je to list Jana ze Žatce poslaný do Říma Mikulášovi faráři v Kněži-

17/ Tkadleček l.c., str. 24.

18/ Vilikovský l.c., str. 225.

19/Srv. V. Černý, Staročeská milostná lyrika, Praha 1948 zvl.str. 151 nn.

cích^{20/}. Odesilatelem listu sice není výslovně Jan z Teplé jmenován, mluví v něm však o své dceři Kristinelle a švagrovi Petrovi, takže nemůže jít o někoho jiného. Stejně tak není přímo jmenován farář Mikuláš, avšak v listě se mluví o jeho těžkostech s beneficiem v Kněžicích, o nichž se do-
vidáme také ze soudních akt pražské arcibiskupské konsistoře^{21/}. Tento fakt nám také potvrzuje že list není volně vymyšleným řečnickým cvičením, nýbrž, že byl skutečně do Říma poslán. Zmínka v soudních aktech nám také dosvěd-
čuje, že farář Mikuláš byl roku 1404 v Římě, takže asi do této doby můžeme klást napsání našeho nedatovaného listu. Jan ze Žatce v něm Mikulášovi sdě-
luje některé novinky ze Žatce. Mezi jiným mu oznamuje, že do Říma přijde Rothlin a mnozí jiní ze Žatce, mezi nimi také "Johannes clericus textor"
a žádá ho, aby se o ně postaral. Klerik Jan měl do Říma putovat za duši zemřelého Rudlina z Plané, strýce pisatelova. Mikuláš je žádán, aby dohlé-
dl, aby záležitost této pouti byla v Římě náležitě vyřízena a aby si kle-
rik Jan přinesl list svědčící o tom, že pout správně vykonal. V textu lis-
tu nás nutně musí zarazit nezvyklé pojmenování klerika Jana. Je svrchovaně
nepravděpodobné, že by se živil tkalcovstvím, že by je provozoval jako ře-
meslo tak, aby podle něj dostal jméno. Spíše tu jde o přezdívku "Tkadlec".
Byl-li klerikem v Žatci, jak se to v listě výslovně praví, mohl být nej-
pravděpodobněji v městské škole, protože mezi žateckými kaplany, oltářníky,
kazateli a vikáři žádného klerika Jana v té době nenacházíme. Mohl ovšem
být také méně významným famulem některého z bohatých obročníků žateckých,
podobně jako měl na př. mistr Adam, jeden z oltářníků vyšehradských za fa-
mula literáta Mikuláše^{22/}. Byl-li ve škole, nabyla by doměnka, že jde o
přezdívku významné opory. Roku 1380 byl totiž na žatecké škole jedním z po-
mocníků rektorových jakýsi N. Oldřichův s přezdívkou Židek^{23/}. Domnívám se,
že podivné pojmenování Jana klerika je třeba chápat jako přezdívku vznik-
lou v prostředí žatecké městské školy. S klerikem Janem se setkáváme v ža-
teckých formulářích ještě jednou v listě, kterým městská rada žatecká žádá
jakéhosi kněze, nejspíše opata postoloprtského, aby dovolil Janovi, žáku
Jana z Teplé sloužit jeho první mši ve svém kostele^{24/}.

20/ Freiburg, univ.knih.163, fol.84^b-85^a, č.34.

21/ Tadra, Soudní akta IV., str.309-310;329.Srv také díl V. kde je mnoho zá-
pisů věnováno přím o kněžickou faru.

22/ Tadra, Soudní akta V., str. 90.

23/ Schlesinger, Urkundenbuch der Stadt Saaz č.129, str.49, č.152, str.60.

24/ Freiburg univ.knih.163, fol.84^b, č.47; také v OA Žatec XVI B 12 fol.54^b,
č.122.

Není možno beze všeho říci, že tento Jan Tkadlec - Tkadleček byl autorem spisu stejně nazvaného. Uvážíme-li však všechny shora uvedené okolnosti, můžeme to považovat alespoň za možné. Byl-li Jan Tkadleček žákem Jana ze Žatce, bude se poměr Ackermanna a Tkadlečka jevit v podstatně přirozenějším světle. Především tak bude osvětleno, proč je skladatel Tkadlečka tak důvěrně obeznámen se stejnou německou literaturou jako Jan ze Žatce, proč zde na sebe působila díla časově od sebe vzdálená jen několik let atd. Přijmeme-li, že Tkadleček vznikl na žatecké škole nebo vůbec ve sféře jejího kulturního působení v Žatci /v úzkém vztahu ke škole a jejímu životu byli také žatečtí kaplani a kazatelé/, dostane se všem těmto otázkám přirozeného a nenásilného vysvětlení.

Při tom nemusí být nikterak na závadu, že na této škole vzniklo vedle sebe dílo tak význačně německé jako je Ackermann a dílo tak význačně české jako je Tkadleček. Naopak! Žatecká škola, stejně jako město, byla dvojjazyčná. To je skutečnost dosud zcela nepovšimnutá, která by zasloužila bližšího prozkoumání. Zde mohu podat jen několik příkladů. Tak na př. v zničeném nyní rukopise žateckého formuláře je na přídešti česká žákovská koleda obracející se k rektorovi Janovi, tedy Janovi z Žatce^{25/}. Na škole byli němečtí žáci až z Míšně. O jednom z nich říká ve svém listě Jan z Teplé že se neumí domluvit po česku a má tedy potíže při studiu^{26/}. Konečně i samému Janovi ze Žatce byla čeština běžná. Dosud nebylo upozorněno na to, že ve svých listech užívá celých českých vět v latinském textu, nikdy však německých^{27/}. A není při tom možno předpokládat, že tyto věty jsou zásahem písaře opisujícího původní text, protože freiburský rukopis opisoval Němec v Žitavě.

Závěrem lze tedy říci, že je svrchovaně pravděpodobné, že Tkadleček vznikl v okolí Jana ze Žatce, nejspíše na jeho škole nebo pod jejím vlivem. Jejím autorem byl klerik-literát který své vzdělání získal na žatecké škole a doplnil si je na universitě. Snad jím byl mladý klerik žatecký Jan, kterému se přezdívalo Tkadlec, nebo Tkadleček.

25/L.Schlesinger, Zwei Formelbücher des 14.Jahrhundert aus Böhmen, MVGDB XXVII, str. 2.

26/ Freiburg, univ.knih. 163 f.79^a, č.16.

27/ Na příklad v listech: OA Žatec f.48 č.99; Freiburg f. 84^b, č.34. f.96^b, č.77b a v jiných.

Tento článek může ovšem být pouze nástinem hlavních myšlenek, které mne k uvedeným závěrům vedou. V plném světle se objeví teprve tehdy až budou vydány a zpracovány nejen historicky, nýbrž i filologicky formulá-
řové rukopisy Jana ze Žatce.

Tomáš Ř e z á č:

O PRIVILEGIU VLADISLAVA II. PRO CISTERCIÁKY.

V hospodářských, politických a kulturních dějinách českých v době roz-
vitého feudalismu měl významnou úlohu mnišský řád cisterciáků, jehož počát-
ky a pronikání do českých zemí nebyly dosud uspokojivě osvětleny. Zvláště
zpráva o výsadách, které cisterciákům udělil Vladislav II. není v historic-
ké literatuře dosud plně objasněna, ani příliš známa.

Český kníže Bedřich potvrdil listinou danou na Kamýce 16.června r.1186,
že daroval cisterciáckému klášteru ve Světlé v Rakousku statek Žár, ležící
ve bráně zemské^{1/}. Bedřich chtěl podle slov listiny nahradit světelskému
klášteru škody, které klášter utrpěl vpádem Soběslava II. a tím, že Bedřich
sbíral na jeho statcích vojsko k boji proti Soběslavovi II. Proto daroval
světelským mnichům jmenovaný statek, který dal kdysi Vladislav II. svému
kaplanu Engelšalkovi, jemuž Bedřich poskytl v náhradu statek Nažetice.

Bedřichova listina poskytla již mnohým historikům příčinu k zamyšle-
ní^{2/}. Ne, že by vznikaly pochyby o její pravosti, ale zvláštní prostředí a
podmínky, za nichž bylo právní porřízení listinou potvrzené učiněno, položi-
lo mnoho otázek. Ale přece ne všechno, co lze z listiny vyčíst bylo povšim-
nuto. A čte se zde zmínka, která není pro vývoj české církve ve 12.století
právě bezcenná. V korroboraci listiny se praví: "Igitur quod fecimus firmum
ac ratum manere volentes, presentibus scriptis et nostro sigillo hoc exppri-

1/ CDB I,č.311: - predium intra portam provincie nostre cui nomen est Lazi-
cich-.V potvrzení Přemysla I. z r.1221 /CDB II,č.218/, nazývá se tento
statek Sahar, že jde o Žár/Záhoř/ ukázal Augustin Sedláček: Jak se měnily
a ustálily meze Čech a Rakous Dolních, Progr.gymn.Tábor 1877, str.10; Pei-
sker, Sb.hist.kroužku III, str.173. Václav Novotný, České dějiny, I-2, str.1077
není si tímto výkladem zcela jist, ale nic vážného nenamítá.

2/ Zdeněk Fiala, Komorník a podkomoří v Čechách, Sb.historický II, str.64,
Novotný, ČD, I-2, str.1077, I-3, str.17; srv.i poznámku 1 tohoto článku.

mendum et roborandum iudicavimus, immo etiam adiciendum, ut in eodem predio iam nominati fratres et coloni ipsorum eadem degant libertate, que alii fratres Cisterciensis ordinis et villani ipsorum in nostra provincia a patre meo donati noscuntur et semper contutati".^{3/} Zpráva o tom, že za vlády Vladislava II. obdrželi cisterciáci nějaké výsady, které se snad vztahovaly na celý řád, jistě stojí za prozkoumání. Dosud si jí všiml jen Václav Vaněček^{4/}, který ji odbyl tím, že nelze prý zjistit, jakého rozsahu byla immunita cisterciáckých klášterů.

Proti tomu, že by Vladislav II. poskytl cisterciákům skutečně nějaké výsady staví se sice vážná námitka, totiž, že zpráva listiny Bedřichovy je zcela ojedinělá. Tu však lze zeslabit, uváží-li se, že Světlá je klášter cizí, dolnorakouský, který listinou Bedřichovou dostal první statek v Čechách. Proto bylo nutno podotknout, že na darovaném statku bude klášter používat stejná práva, jako kláštery domácí, nebo ty, které stály s českými zeměmi v těsné souvislosti, jako Valdsasy, kde ovšem svobody poskytnuté Vladislavem byly dobře známy. Složitější je otázka, zda Vladislav II. vydal pro cisterciáky listinu, či poskytl-li výsady pouze ústně, snad na nějakém kolloquiu. Listina knížete Bedřicha se o písemném potvrzení cisterciáckých privilegií nezmiňuje. To však neznamena, že by nemohla být vydána. Je možno uvést několik confirmací dřívějších darování, o nichž se listiny zachovaly, nebo se o jejich existenci bezpečně ví a potvrzení o nich nemluví^{5/}. V tomto případě není z pozdější doby známo nic, co by nasvědčovalo, že cisterciáci obdrželi od panovníka písemné potvrzení svých výsad a zpráva o výsadách, které se dostaly za Vladislava II. cisterciákům žijícím v Čechách rovněž nebyla víckrát opakována. Mimo to, zmínka, která se čte v privilegiu pro klášter světelský je tak neurčitá, že existenci listiny lze jen těžko připustit a povaha svobod, které Vladislav cisterciákům udělil, jak bude ukázáno, tuto domněnku jen zesílí.

V listině knížete Bedřicha se praví, že cisterciáci byli nadáni a zajištěni svobodami "a patre meo". Tato formulace dovoluje položit udělení práv cisterciákům do období knížecí vlády Vladislava II. V Bedřichových listinách se totiž, pokud se nějaká darování Vladislavova zmiňují, dosti přes-

3/ CDB I, č.311.

4/ Václav Vaněček, Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14.století, Studie ze semináře českého práva, Praha,1925, str.15.

5/ CDB I, č.300;311,396 CDB II,č.109,217,321.

ně rozlišovalo, zda Vladislav učinil právní pořízení jako kníže či jako král^{6/} a v jednom případě se dokonce říká o Vladislavovi "tunc temporis /v době, kdy učinil právní pořízení/ duce, postea rege Wladizlao"^{7/}. To umožňuje poměrně spolehlivě přiřknout udělení svobod cisterciákům do let knížecí vlády Vladislavovy i proto, že by příjemecký písař, který pocházel patrně z kláštera světelského, zdůraznil královské důstojenství Vladislavovo, kdyby měl k tomu reálný základ. Toto datování další věcné důvody umožní zpřesnit.

Od r. 1112-1115 se téměř lavinovitě šířil po Evropě nový, r. 1098 vzniklý řád cisterciácký^{8/}. Již r. 1133 byl v těsném sousedství Čech založen bohatý a vlivný klášter Valdsaský a záhy na to, mezi r. 1142 a 1143 povstal v Čechách první cisterciácký klášter v Sedleci, jehož konvent pocházel právě z Valdsas^{9/}. Jeho zakladatelem byl český primát Miroslav, ale podíl panovníka a biskupa pražského i olomouckého zdůrazňuje i zakládací listina^{10/}. Zásluhy Vladislava II. o přivedení cisterciáků do Čech ocenil pozdější kronikář, opat premonstrátského kláštera milevského Jarloch, když napsal, že: Eius prece et studio duo sancti ordines, Cisterciensis videlicet et premonstratensis venerunt in terram istam, quibus tanquam sole et luna irradiata est Boemia^{11/}. To, že za vlády Vladislava II. vzniklo v Čechách pět cisterciáckých klášterů, v době neuvěřitelně krátká a z těchto klášterů jeden /Plasy/^{12/} Vladislav sám založil, dokládá, že slova Jarlochova jsou oprávněna. Jestliže Vladislav II. byl účasten při založení kláštera sedleckého, založil sám, ne o mnoho později, klášter plaský a vyšel-li r. 1169 od jeho manželky, královny Judity podnět k tomu, aby opat cisterciáckého kláštera sedleckého Gotšalk se stal pražským biskupem^{13/}, svědčí to nepochybně o tom, že byl příznivě nakloněn a podporoval snahy o uvedení cisterciáků do Čech, a pečoval o rozvoj nového řádu.

6/ CDB I, č. 295, 318.

7/ CDB I, č. 295

8/ Tadeusz Manteufel, Papiestwo i cystersi, Warszawa 1955, str. 43.

9/ V. Novotný, ČD I-3, str. 113 i 113 pozn. 2, Jaromír Čelakovský, Klášter sedlecký, jeho statky a práva v době před válkami husitskými, Rozpravy Čes. akademie věd, č. 56, str. 14-15, o založení informuje spolehlivě zakládací listina vydaná pod pečeti Vladislava II, která vznikla jistě v době, kdy klášter byl již osazen mnichy.

10/ CDB I, č. 155.

11/ FRB II, str. 467.

12/ O zakládání klášterů podává dobrý přehled V. Novotný, ČD I-3, str. 111-120.

13/ Jarloch, FRB II, str. 463, V. Novotný, ČD I-2, str. 960, 983.

Svobody, jimiž podle slov listiny knížete Bedřicha pro klášter světel-
ský Vladislav nadal a zajistil cisterciácké kláštery v Čechách, neosvobo-
valy patrně kláštery od povinností zemských. Lze se to domnívat proto, že
v době pozdější se domáhaly jednotlivé cisterciácké kláštery osvobození od
základních břemen zemských, různým klášterům byla dávána různá osvobození
a z ničeho není možno soudit, že by v dřívějších dobách bylo dáno všem
klášterům celkové privilegium, které by je zbavovalo některých povinností.
Výsady poskytnuté Vladislavem II, o nichž se z listiny Bedřichovy ví, byly
patrně spojeny s tím, že šlo o nový reformní řád, který byl v cizině nadán
rozsáhlými právy, měl pevně vybudovanou, u nás nezvyklou organizaci, byl
pevně spjat s kurií papežskou a mniši byli povinni žít podle určitých pra-
videl.

V souboru cisterciáckých práv byl nejdůležitější výjimečný poměr k die-
césnímu biskupovi. Již nejstarší statuta řádová, t.zv. "Carta caritatis",
známá z redakce potvrzené r.1119 Kalixtem II. ustanovovala, že kláštery pod-
léhají opatu ze Cîteaux, který má povinnost každého roku visitovat filiální
klášter /později bylo toto právo vztahováno na opaty bezprostředních mateř-
ských klášterů/. Mimo to opati všech klášterů měli se každoročně sjíždět na
zasedání generálních kapitul do Cîteaux^{14/}. Kláštery nepodléhaly diecésnímu
biskupovi, ale byly podřízeny opatu pramateršského kláštera, generální kapi-
tule a v poslední instanci přímo papeži. Innocenc II, když r.1132 potvrdil
opatu Štěpánovi statuta "Carta caritatis", přidal k nim ustanovení, pro
správu řádu velmi důležité, že opaté cisterciáctví se nemusejí zúčastňovat
diecésních biskupských synod^{15/}. Stejně i správa jednotlivých klášterů a
jejich hospodářství, řídila se určitými předpisy. Generální kapitula r.1134
ustanovila, že kláštery mají být zakládány stranou lidských usedlostí, kláš-
tery mají hospodařit na grangích, kde půdu obdělávali laičtí bratři /kon-
vršové/ spolu s nájemnými pracovníky /mercenarii/. V době, kdy cisterciáci
přišli do Čech ustanovení o tom, že kláštery nemají přijímat poddané zaník-
lo a stejně byla v praxi omezována nařízení, aby cisterciáci nevlastnili
důchody ze služby duchovní, desátky, mlýny, pekárny a krčmy. Jmenované vý-

14/ G.Schreiber, Kurie u.Kloster in 12.Jh., Kirchenrechtliche Abhandlungen,
Heft 65, str.85-86, E. Werner, Die gesellschaftliche Grundlagen der
Klosterreform im 11.Jh., Berlin 1953, str.107-108.

15/ Schreiber, l.c., str.88.

sady, zejména ty, které upravovaly poměr řádu k diecésnímu biskupovi a podřizovaly kláštery centrální správě generální kapituly v Citeaux byly v Čechách, kde církev žila v závislosti na světských feudálech /Eigenkirche/ naprosto neobvyklé. Lze proto snadno pochopit, že měly-li vejít v život, musely být potvrzeny panovníkem. Stalo se tak patrně hned při příchodu cisterciáků do Čech, to jest při osazení kláštera sedleckého cisterciáckými mnichy. To lze domyslet z některých indicií v zakládací listině jmenovaného kláštera.^{16/}

Cisterciáci se nespokojili s některými zvyklostmi dotud platnými v Čechách. Tak na příklad se nový řád pojistil před dědičnými nároky příbuzenstva zakladatele kláštera Miroslava, když si vymohl ustanovení, že kdyby Miroslav zemřel bez dědiců, nebo kdyby celý rod vymřel v mužské linii, má veškeré jmění bez odporu připadnout klášteru.^{17/} Pokus prosadit výhodnější pro řád právní normy je jenom důsledkem nových prvků, které v hospodářství a správě reformní řád cisterciácký přinášel. A uplatňoval-li řád u nás nezvyklé požadavky i způsoby správy hospodaření, pak je jasné, že se nevzdal svých výsad, které mu byly zaručeny papežskými privilegii a sneseními generálních kapitul řádu. I to jest v zakládací listině kláštera sedleckého naznačeno. Miroslav totiž, povolav "šedé mnichy" do Čech, za souhlasu Vladislava II. a potvrzení obou biskupů, Otty pražského a Jindřicha olomouckého ustanovil, "... ut ordo monachus secundum beati Benedicti regulam et patrum Cisterciensium institutionem perpetuis ibi temporis inviolabiliter conservetur"^{18/}. Věta téměř shodná: "Imprimis siquidem statuentes, ut ordo monasticus, qui secundum deum et beati Benedicti regulam atque institutionem Cisterciensium fratrum in eodem loco institutus esse dinoscitur, perpetuis ibidem temporibus inviolabiliter conservetur", čte se v ochranném privilegii Innocence III. z r. 1208 pro klášter velehradský^{19/}, a toto privilegium jest po formální stránce přejato z listiny Coelestina III. z r. 1194 pro klášter salemský^{20/}. Koncem 12. a na počátku 13. století, kdy u kurie papežské se vytvořil pro ochranná privilegia cisterciáckých klášterů zvláštní formulář, není tento obrat jistě víc než pouhá fráze. To však nelze o něm říci v zakládací listině kláštera sedleckého, kde myslit na souvislost s nějakou papežskou listinou byla by ne-

16/ CDB I, č. 155

17/ CDB I, č. 155.

18/ tamtéž.

19/ CDB II. č. 76

20/ Kamil Krofta, Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské, ČČH X, 1904, zvl. ot. str. 38 pozn. 4.

přípustná, v pramenech ničím nepodepřená fantasie. Zde má tento obrat jisté význam zcela reálný. Miroslav za souhlasu panovníka a biskupů, jichž se uvedení cisterciáků přímo dotýkalo, schválil výsady a pravidla života, jimiž se mniši v jím založeném klášteře řídili. Vladislav II, snad již tehdy, ale patrně až o něco později, r.1145, když založil klášter plasský ustanovil, aby nový řád byl spravován podle vlastních řádových pravidel. Tak bych vykládal citovanou zmínku listiny knížete Bedřicha pro klášter světelský^{21/}. Protože nelze-li se z ničeho domýšlet, že Vladislav osvobodil cisterciácký řád od nějakých břemen zemských, pak nechybí příznaků, z nichž se lze domnívati, že Vladislav potvrdil pouze základní privilegia cisterciáckého řádu. Celková povaha jejích výsad, které byly u nás v polovině 12.století neobvyklé a přece pro život řádu zásadní i citované místo zakládací listiny kláštera sedleckého, zdá se mi toto tvrzení dokládat úplně jasně. Zmíněná zpráva listiny Bedřichovy nese svědčí o osvobození cisterciáckých klášterů od břemen zemských, ale o potvrzení privilegií nového řádu panovníkem.

Význam tohoto zjištění spatřuji v tom, že se objevila nová podmínka pronikání reformních řádů do zemí, kde církevní ústavy byly podobně jako u nás vlastnictvím knížete a světských feudálů /t.zv.Eigenkirche/, podmínka, kterou bádání v zemích, kde církevní správa procházela obdobným vývojem, dosud nezjistilo. Je jisté důležité konstatování, že zásady života cisterciáckého řádu, aby se mohly uplatnit, musely být potvrzeny panovníkem, což zejména v Čechách dobře dokládá význam cisterciáků, uváží-li se, že rozvoj a pronikání řádu, který byl aktivní složkou politiky papežské podporoval Vladislav II, stoupenec císařství. A v tom nacházím důležitost zprávy, kterou jsem se pokusil vyložit na okraji větší práce o počátcích cisterciáků a kuriální strany v Čechách.

-oOo-

21/ Michael Tangl, Die päpstlichen Kanzleiordnungen, Innsbruck 1894, str.229, form.3

Václav V o j t í š e k
 =====

O T.ZV. OTAKAROVSKÉM MĚSTSKÉM PRÁVU PRAŽSKÉM.

II.

/Dokončení./

Přehlížejí-li se názory, které dosud byly vysloveny o t.zv. Otakarovském městském právu pražském, poznává se, že to byl jen Rössler, který se na památku, jím nalezenou, díval jako na listinu a projev legislativní činnosti krále Přemysla II., přinášející Praze sepsání práv. Takové stanovisko Rössler zaujal proto, že v památce nejen je položen v čelo nadpis mluvící o Přemyslovi II., dárci a stvrzovateli pražského práva, nýbrž král dále činí opatření, pronášeje se v první osobě plurálu, a v té části se projevují zřejmé reminiscence nebo formy listinné. Naproti Rösslerovu přesvědčení, jenž chtěl Otakarovskému právu věnovat ještě plnější studium, ale k němu se již nedostal, vyjádřil V.V.Tomek pochybnost - památka mu byla více než podezřelá. Odmítal, že by se v ní mohla spatřovat královská listina, a usoudil, že jde o pramen neautentický, o soukromé poznamenání, a nezáleží, je-li v něm pravda čili nic. Ač podle Tomka skladatel spisu své práci chtěl dodat autority, a proto předeslal věty jakoby královské, které jsou však v rýmech a tím spíše posilují podezření. Tomek vlastně Otakarovské městské právo pokládal za falsum vzniklé až po době Přemyslově, tím také vykládal rozdílnosti v datovacích údajích v památce uváděných. Tomek v ní neviděl ani pražské právo, spíše přijímal její souvislost s právem města Brna a také její určení pro Brno - později vyzdvihl myšlenku, že Otakarovské právo byl pokus o sjednocení městského práva nesoucí se ne k určitému městu, nýbrž ke všem městům českým, pokus, který se právě v Praze nezdařil.

Rössler a Tomek svými míněními představují dva protiklady v řešení problému, jiní chtěli více méně dospět k vyrovnání rozdílů. Rösslerovi se prvotně nejvíce přiblížil Hermenegild Jireček, stoje na stanovisku, že Otakarovské městské právo mělo oficiální ráz a vyšlo z kodifikačních zámyslů Přemysla II., jak jsou o nich historické zprávy. Později se od toho stanoviska odchýlil, připouštěje, že se jméno krále a jeho přímá ustanovení dostala do

textu až při opisování ve 14.století. Tím se Jireček vlastně zřikal oficielnosti právní památky a přiblížil se k názoru, jenž jinak všeobecně uznával Otakarovské právo elaborátem soukromým. Stobbe ovšem předpokládal, že skladatel spisu měl předlohou skutečnou listinu královskou, ale jiní tu přesněji, tu méně přesně mluvili o právní knize, která byla složena koncem 13.století nebo na počátku 14.století /i v době krále Jana/. Na rozdíl od V.V. Tomka, jenž v Otakarovském právu neshledával pražské právo, nýbrž právo brněnské, a na rozdíl od Jaromíra Haněla, který v něm poznával památku práva magdeburského pořízenou pro Menší město pražské, dospělo se celkem ke shodě, že to je produkt vzešlý ne-li zcela, aspoň v jádře z práva pražského, ač i pod vlivem jiných práv. A třeba se přijímal původ v pražském prostředí, spatřovala se v sepsání snaha sjednotiti městské právo v Čechách s ohledem na právní význam Prahy jako vrchní stolice soudní řady měst. Jen Kind, pozoruje ve všelikých právech městských jednotnost v základních zásadách, zdůrazňoval cenu pramene pro pražské právo, řídě se do značné míry hledisky Bischoffa a Tomaschka.

Tomek k nedůvěře v Otakarovské právo byl přiveden hlavně tím, že v Rösslerově edici Otakarovského práva našel rozpory ve trojím datování. Rössler sám mluvil o "zdanlivých rozporech" a sliboval je vysvětlit. Tomek se však držel toho, že v nadpisu právní památky /čl. 1 Rösslerova tisku/ stojí: "Hi hebit sich an der Prager recht, daz kunic Ottacker gegeben hat und bestetigt hat in dem idem anno domini, als er gecronet wart" - korunovace Přemyslova byla vykonána 25.prosince 1261 - níže /čl.5/ viděl psáno: "Dise recht, di wir gegebenin dem andirin iare, als wir gekronit wordin", a hned dále (čl.6): "In welchm iare noch gotes gepurt. Von der czeit czelt man, als sich nam di menschheit an, do von sin tausent iar und czwei hundirt und neun und sechczig iar biz an dize czeit vergangin". Ale Tomek blíže o těch třech letopočtech /1261,1262,1269/ neuvažoval, také znění Otakarovského práva přímo z nejstaršího právního rukopisu města Brna č.1, jehož Rössler k edici upotřebil, neznal, a jiní neshodu přecházeli. První, kdo nesnáz aspoň částečně odklidil, byl Jaromír Čelakovský. V stati O právních rukopisech města Brna (Časopis Národního musea roč. LVI.1882, str.496), s kterými se seznámil vlastním studiem směřujícím k vyšším cílům, při rozboru obsahu rukopisu č. 1 upozornil, jak nesprávně Rössler rozvinul zkratky v časovém údaji (čl.5). V tomto rukopisu na naznačeném místě Otakarovského práva přicházejí

zkratky *ī dē an d' n* (sc.iare), ale Rössler chybně četl "in dem idem anno domini". Čelakovský tím rozpoznáním uvedl čl. 1 a 5 v souhlas (str.503) , určil rok vydání Otakarovského práva 1262. Ale nestaral se už o další letopočet v čl.6, o rok 1269, a nestarali se ani jiní, ani Zycha, jenž Otakarovskému právu věnoval z vědců nejvíce péče. A přece i tu lze snadno odstranit každou potíž. Jeť na první pohled patrné, že č.5 a 6 spolu těsně souvisí, čl. 6 je doplněk a dává určitější datum k čl.5. Jestliže se v čl. 5 praví, že právo krále Přemysla bylo stanoveno v druhém roce po jeho korunování, chce se v čl.6 povědět, který rok to byl podle letopočtu křesťanského (od vtělení Krista) - při střídání let dne 1.ledna, jak tehdy v Čechách i v královské kanceláři bylo obvyklé, byl to ovšem rok 1262, ne rok 1269, podle něhož památku Rössler zařadil, jak se také, zvláště po Jirečkově edici jiného textu - o ní něco později - ujalo. Zřejmě při opisování písař zavinil chybu, místo "czwei und sechczig" napsal "neun und sechczig", a nikdo se nad tou nepřiměřeností nepozastavil.

Jestliže takovým napravením přestávají rozpaky v datování Otakarovského práva, jak se zachovalo - lze je dobře položit do roku 1262 - otevírá se schůdnější cesta k jeho zkoumání. Bylo už pověděno, že se Otakarovské městské právo, v německém jazyku napsané, uchránilo ve třech rukopisech. Nejstarší pergamenový kodex č.1 v archivu města Brna, jenž vznikem náleží před polovinu 14.století (podle Čelakovského po r. 1331; srv.nově v závislosti na Čelakovském Moravská knižní malba XI. až XVI.století. Výstava v umělecko-průmyslovém museu v Brně. Prosinec 1954 - únor 1955. V Brně 1955, str.21 č. 22; Česká a moravská knižní malba XI. až XVI.století. Průvodce výstavou, kterou pořádá Památník národního písemnictví. Praha. Listopad 1955 - leden 1956, str. 31 č.22). Znění Otakarovského práva, jež právě z tohoto rukopisu Rössler byl vydal, má podle rozdělení 136 článků. Ale není to přesná podoba, jak původně spis byl složen, nepozorností opisovače text je značně porušen, a k tomu v Rösslerově edici přibyly hojné chyby. Leccos v obojím ohledu opravil Adolf Zycha (Prag. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens, str.220). Zycha také prohlásil za lepší text papírového kodexu Národní knihovny ve Vídni č. 14.446 z počátku 15.století, který uveřejnil Hermenegild Jireček (Codex juris Bohemici II.4.Monumenta juris municipalis saec.XIVni. Pragae 1898). Je uvozen titulem: "Disē recht hat kunig Ottakorus gseczt nach Cristi gebürt MCC und in dem néwenundsechczigisten iare uber alle in Behemen lande". Je vidět už

z té věty, že tento text měl předlohu také už s chybou v letopočtu a mimo to se záměnou "der Prager recht" v "recht uber alle in Behemen lande". A je důležité, že proti staršímu textu v brněnském rukopisu č. 1 jevmladším textu vynecháno prvních 8 článků a i jinak jeho obsah je omezen, máje 87 článků (v Jirečkově vydání je přidán 88.článek, ale nepatříčně z jiného textu v rukopisu Národního musea v Praze). Značný rozdíl v počtu článků je způsoben hlavně tím, že některé články brněnského textu byly staženy, ač při tom zavedeno rozdělení na distinkce (2,3). Věcné odchylky nejsou, ale stilisace bývá různá. To se uplatňuje i v nadpisech článků. Ty nadpisy přicházejí v obojím textu a je v nich patrná samostatnost. Třetí znění Otakarovského práva podává papírový kodex Národního musea v Praze sign.VII.D.3. Rukopis pochází z 18.století, text Otakarovského práva patrně náleží do konce 16.století. Má stejný rozsah, jako je v rukopisu vídeňském, jen v něm odpadly dva články brněnského textu č.130 a 131. za to na konec byl připojen nečíslovaný odstavec, který, jak už bylo řečeno, Jireček přidal ke své edici pod čís.88. Tento opis však vykazuje četné nedostatky a pochybení.

Všechny tři texty Otakarovského práva, jak jsou známe - Zycha se všiml rukopisů, v nichž jsou pojaty, i ve svém díle Böhm.Bergrecht II. -nevykazují bližší příbuzenství, a nelze mezi nimi hledat souvislost. Nejstarší je text brněnský, který je výslovně označen "der Prager recht", kdežto ve vídeňském znění přichází titul, jako by šlo o obecné městské právo v Čechách, a znění v rukopisu Národního musea je ve spojení s památkami, které daly oprávnění, aby svazek dostal už staré nadepsání "Jura Iglaviensia". Za takových okolností nezbyvá než vyjít při každém zkoumání od textu, který uveřejnil Rössler, dav edici jméno "König Otakars II. von Böhmen Altprager Stadtrecht (v.J.1269)", nedbaje rukopisu Národního musea. Tento text znal, zřekl se ho pro menší jeho cenu. Sám jsem si už r.1922 srovnal Rösslerovu edici s textem v brněnském kodexu, ale poznámky jsem si mohl dělat do knížky pro jakost papíru jen tužkou, a léty se písmo stalo nezřetelným. Proto seminář pomocných věd historických objednal v archivu města Brna fotografie z brněnského kodexu č.1, listů, na nichž je Otakarovské právo napsáno, ale objednávka nebyla vyřízena a ani nebyly naznačeny toho důvody. Proto přestanu v dalších výkladech jen na některých stránkách, ponechávaje další otázky pro zevrubnější rozpravu.

Bylo už zmíněno, že v Rösslerově edici Otakarovské právo, jež se rozpadá v články s tituly, má každý článek opatřený číslem. Je to jednak průběžné číslování od 1 do 136, jednak od čl.9 jde ještě zvláštní řada od 1 do 127. Toto dvojí pořadí, jak ještě bude patrné, má účel, ale Rössler v tom ohledu nepodal vysvětlení, a také nikdo jiný k věci neobrátil zřetel. A přece se takové rozlišení mohlo jevit přirozeným. Památka se skládá ze dvou částí, po stránce formální i věcné. To dává oběma částem jistou samostatnost, třeba nelze pochybovat o jejich souvislosti. V první části mluví král a jeho věty v první osobě plurálu připomínají formy listinné, třeba nejde o text listiny v pravém slova smyslu. Spíš jde o parafrázi některých formulí z listiny, o volný německý překlad původního znění latinského, a toto mínění potvrzuje stavba tohoto oddílu a zvláště uvedení vět do rýmů (čl.1-8). Druhá část přináší soudní pravidla, zásady, které vzešly ze soudních statut a nálezů v konkrétních právních potřebách, ale pozbyly individuálnosti a nabyly povahy právních norem všeobecně platných.

Při úvahách o první části Otakarovského práva nemá zvláštní význam první článek. Je to nadpis k všemu spisu s časovým i místním určením, jak už bylo vysvětleno. Nadpis nebyl patrně v původním elaborátu, byl předeslán až při opisování, a podle toho, jak opisy byly pořizovány, docházelo i k variantám. Proto dnes v rukopisech, které jsou známé, přicházejí takové nestejnosti. Důležité je zejména, že se v tom titulu výslovně čte "der Prager recht", a nic není, co by dovolovalo myšlenku, že to je záměna nebo dokonce chyba za název "der purger recht", jak Tomek přijímal. Tak lze o právu, které, jak se s určitostí praví, udělil král Přemysl, mluvit jako o městském právu pražském, t.j. Starého města pražského.

Druhý článek je listinná invokace. Král dříve v titulu jmenovaný v úctě k svaté Trojici žádá, aby Duch svatý dal poučení, jak by mohl nepravost zménit v právo a je co nejdokonaleji naplňovat. V třetím článku - na jeho titulku nezáleží a netřeba je ani dále uvádět - král projevuje, že je milostí nakloněn k bohatým i k chudým, usedlým v království, a že miluje měšťany i svá města, a proto vyhláší, že se bohatým i chudým vždy musí státi po právu, a to v nejplnější míře. Na to vydává listinu pod mocí pečeti své královské svrchovanosti. K tomu rozhodnutí král (čl.4) zdůrazňuje nutnost neporušovat toto právo; kdo by je porušil, má být odpověden Bohu tělem i duší i svou ctí. Dva další články (5 a 6) připojují datum, jak už výše bylo po-

věděno. Královské privilegium bylo dáno v druhém roce po královském korunování, tedy 1262. Pak v čl.7 znovu se zdůrazňuje, že jde o právo královské, a to v slovech: "Hy hebin sich an des kunigēz Ottackers recht, das ir herren, schoepffin, ritter und hern, knechte, kaufleute und bawleute, wi man sy beduete." Tu už král nevystupuje přímo, ale přece je ve slovech mandát ke všelikým činitelům, aby právo řádně vykládali, ať kmeté nebo rytíři a páni, panoši, kupci i sedláci. A ještě, přímo zase mluvě, král připojil /čl.8/ nařízení, aby všichni jeho rychtáři vykonávali soudy jeho jménem, aby spravedlivě soudili, soudy neprotahovali a vždy podle svých závazků postupovali, jinak že by mohli dojít újmou v královské lásce a dobrotě.

Je otázka, jestli slova, v nichž uvedené myšlenky jsou podány, mohou být pokládána, ne-li za pravou listinu královskou, tedy aspoň za její ohlas. A tu bych pronesl názor, že ano. Jde patrně o zpracovaný výtah z listiny krále Přemysla II., která byla vydána roku 1262 Starému městu pražskému a zajišťovala mu právní řády. Časem zašla, a jen se lze o jejím obsahu dohadovat jednak podle první části Otakarovského práva, jednak podle analogie královských privilegií pro jiná města česká z 13.století. Ovšem srovnávání s jinými podobnými listinami musí brát zřetel i na druhou část Otakarovského městského práva, jejíž obsah a ráz byl už výše charakterisován. Podobnými listinami se především projevují základní dvě spolu souvisící listiny krále Václava I. pro město Brno z ledna r.1243 a základní listina pro město Jihlavu z r. 1249. -Viz o nich nově J.Šebánek-S.Dušková, Kritický komentář k moravskému diplomatáři. Zpracování látky z III. svazku Bočkova moravského kodexu. Praha 1952, str.16 a d., str. 110 a d. Cituji, ne že bych s vývody souhlasil. Pro jihlavské privilegium třeba zaznamenat i Sborník archivních prací IV. čís.2. Praha 1954.I. Jaroslav Mezník, Jihlavské privilegium a počátky města Jihlavy. Práce udivuje v podstatné části, kde se mluví o povaze listiny pro Jihlavu, opravdovou naivností/. Arci listiny se nemohou k sobě přibližovat pro stejnost výrazů a věcného obsahu - nemůže na př. záležet, že se třebas v první listině brněnské mluví o nebezpečnosti "pro těla a duše" způsobem do některé míry připomínající čl. 4 Otakarovského práva - spíše pádá na váhu stavba těch listin. Po formulích motivujících královský akt uvádějí se "libertates et iura" nebo "libertates, leges et iura", také "libertates, iura necnon statuta", která mají být trvale platná a pevná. Ty svobody, práva a ustanovení vznikla z právní praxe. Městské právo bylo právo

nalézané. Byly základní prvky městského práva, které byly všem městům, cizím i domácím, společné, ale městská práva se vyvíjela podle podmínek jednotlivých měst, podle času a okolností, podle právních rodin a vlivů, podle míry samosprávy, která všude nevykazovala stejný krok, podle zvláštních potřeb i všech stránek právních situací a také podle individuality lidských skutků i jejich vážení. Byla jednotnost městských práv, byla i rozdílnost městských práv. Je třeba důkladného jejich zkoumání, je třeba vědění a rozvážnosti, hledají-li se kořeny městského práva, cizí vlivy z blízka nebo z daleka, chce-li se určit samostatná i společná cesta a všeliký pokrok.

Otakarovské městské právo není listina jako listiny brněnské nebo jihlavská a není to projev vůle krále Přemysla II. nesoucí se k Starému městu pražskému. Je to však zpracování takové listiny, která králem Praze byla dána a zašla, je to zpracování látky, kterou skutečná listina přinášela, opírajíc se o platné právo, ačkoliv mohly přistoupit i některé přídavky. Stalo se to způsobem tehdy obvyklým. Při tom nebyly úmysly falsátorské. Vycházelo se od pravdy, od uznávaných a trvajících práv a řádů, jak se v praxi osvědčily. Nešlo o podvrh dalekosáhlých záměrů a cílů. Nešlo o obejití královské vůle nebo o zvrácení královské vůle, o získání přednosti a výhod městu, o pokus sjednocovat městské právo v Čechách nebo vstěpovat je veškeré zemi. Záleželo jako u právních knih vůbec na tom, aby se dostalo praktické pomůcky všem, kdo by z ní mohli brát užitek. Řekl bych, že to byla sbírka příkladů právních tēm, kdo se připravovali nebo byli v zaměstnání soudních písařů. Ti museli být znalci práva, ti museli být rádci soudců ve všech potřebách a okolnostech, aby vynášeli statuty a ortely, sentence, aby nalézali právo podle vědomí a svědomí, jak jim přikazoval řád země a vůle panovníkova.

Otakarovské městské právo není oficiální produkt některého úřadu nebo úředníka z úřední povinnosti. Zpracovala tu právní knihu soukromá osoba, asi některý písař, pro své účely i pro dobro jiných. Proto byla opisována a šířena, a není třeba pochybovat, že činila dobré služby. Povaha pomůcky byla obdobná povaze formulářových sbírek posledních století středověku skládající se z písemností skutečně z některé kanceláře vydaných. Při takových pomůckách, jak je v nich zřetelné, nešlo tak o stránku stylistickou, jako o stránku právní. Zvláště šlo o příklady pro potřeby civilní, sporné nebo nesporné. U právních knih byl obsah zpravidla mnohem bohatší, z nich se po-

znává proces, zásady práva trestního i všelikého řádu městského. Tak je také v Otakarovském městském právu, které vyšlo od královského ustanovení, od královského privilegia z r.1262 a které bylo uděleno Praze. Ale i to privilegium i jeho zpracování nezůstalo bez širších účinků. Život se nikdy neomezuje na vyměřené hranice, třebaš by byly zpevněny hradbami.

Václav H u s a

K OTÁZCE DOBY VZNIKU JENSKÉHO KODEXU.

Iluminovaný kodex českého původu, známý pod názvem kodex Jenský, je již po více než dvě století předmětem vědeckého zájmu československých i německých badatelů. Nad mnohými záhadnými otázkami, jež se pojí k této vzácné literární a výtvarné památce, zamýšleli se již Josef Dobrovský, J.W.Goethe, P.J.Šafařík, Fr.Lad.Čelakovský, mladý Zdeněk Nejedlý i jiní. Jejich úvahy přinesly mnohé nové důležité poznatky, ale na základní otázky o době vzniku a původci kodexu nemohly dát bezpečné odpovědi.

Karel Chytil, jenž se zabýval rozborem Jenského kodexu s hlediska umělecko-historického, došel na podkladě stylové analýsy ve svém díle "Antikrist v naukách a umění středověku" /z r.1918/ k závěru, že Jenský kodex vznikl pravděpodobně někdy na sklonku 15. nebo v prvních letech 16.století a že je dílem školeného umělce, částečně upomínajícího na Matouše iluminátora a částečně na Janíčka Zmílelého z Písku. Pokud jde o Bohuslava z Čechtic, jenž se uvádí na titulním listě jako tvůrce kodexu, přikláněl se Chytil k mínění, vyslovenému již o sto let dříve Dobrovským, že tu jde spíše o písaře /opisovače/ než o výtvarného původce díla. Ani tyto Chytilovy dohady neřešily záhady Jenského kodexu s konečnou platností a nedávaly zejména odpovědi na otázky, z jaké konkrétní historické situace kodex vznikl, jaká byla jeho společenská funkce a kdo byl jeho skutečným autorem.

Je proto pochopitelné, že od roku 1951, kdy byl Jenský kodex z iniciativy presidenta Wilhelma Piecka vrácen vládou Německé demokratické republiky do naší vlasti, vyvstalo řešení dosud neobjasněných otázek, pojících se k této památce, jako jeden z naléhavých úkolů naší historické vědy. Je to úkol tím závažnější, že Jenský kodex náleží k nejvzácnějším našim památkám, vztahu-

jícím se svým celkovým obsahovým i výtvarným zaměřením k době husitské a k jejím ideologickému odkazu.

Z úvah, jež byly u nás v posledních letech o Jenském kodexu publikovány, zasluhují pozornosti především stati F.M.Bartoše. Z nich zvláště studie "Jenský kodex a jeho původce" /Jihočeský sborník historický XXI, 1952, č.1/ přináší několik nových důležitých zjištění, jež umožňují posunout bádání o Jenském kodexu značně vpřed. Prof. Bartošovi podařila se historická identifikace dosud záhadné postavy Bohuslava z Čechtice, o němž Bartoš přesvědčivě dokázal, že byl kolegiátem ve vysokoškolské koleji Loudově /v blízkosti Betlemské kaple/, kde žil snad ještě před svou smrtí /zemřel buď v druhé polovině roku 1532 nebo ještě spíše v první polovině roku 1533/. Kromě toho dospěl Bartoš k cenným zjištěním, že Bohuslav z Čechtice se též psával "z Němčic" a že měl i nějaké závazky vůči pražskému iluminátoru Petru Lexovi. Bartoš se také pokusil o rozluštění nejasné poznámky "Hec mgr. Albi" na jednom z obrazů Jenského kodexu a vyslovil pravděpodobný dohad, že jde o pražského městského kancléře Václava Bílého z Ourazu.

Tyto významné poznatky jsou však oslabeny některými chybnými závěry, k nimž se dal Bartoš svést příliš smělým hypotetisováním a pro něž není v pramenech opory.

Prof. Bartoš se přiklonil k názoru, že Bohuslav z Čechtice byl skutečným tvůrcem celého kodexu a to hlavně jako výtvarník - iluminátor. Dobu vzniku díla se nepokouší přesněji určit, ale z textu je patrné, že se kloune k mínění, že to bylo buď na sklonku 15. nebo někdy v prvních dvou desetiletích 16.století, neboť předpokládá, že již r.1519 byl kodex odevzdán darem od českých přívrženců Lutherových saskému kurfiřtovi Friedrichovi a že se stal - jak se ostatně domníval již Chytil - vzorem Lukáši Granachovi k vydání obdobného tištěného díla "Passional Christi et Antichristi" ve Vittenberku roku 1521.

Tyto závěry prof. Bartoše vyvolaly pochybnosti a neshody. Pokud jde o dohad, že Jenský kodex opustil Čechy již před rokem 1520, revidoval jej sám autor již r. 1954 v Kostnických jiskrách /č.31/, když byl ústně upozorněn dr. Urbánkovou a prof. Škarkou na záznam o upálení dvou přívrženců Kalencovy Malé stránky Jednoty bratrské Mikuláše Vřetenáře a vdovy Kláry roku 1526. Tento marginální zápis je průkazným svědectvím o tom, že Jenský rukopis byl v té době /r.1526/ ještě v Čechách. Tímto zjištěním je ovšem zá-

roveň vyvrácen i starší názor Ghytilův, že Jenský kodex byl vzorem Cranachovu Passionálu z r. 1521.

Proti druhému závěru Bartošovu o Bohuslavovi z Čechtice jakožto tvůrci ilustrací Jenského kodexu vystoupila nedávno Zoroslava Drobná ve studii "Janiček Zmilelý z Písku a Jenský kodex" /Umění, 1955, č.3/. Upozornila správně na to, že nelze mluvit o jediném autoru Jenského kodexu, neboť jak v rukopisech textu tak i ve výtvarné výzdobě je patrna účast několika osob. Sama pak dospěla k přesvědčení, že nejhodnotnější část výtvarné výzdoby Jenského kodexu je dílem jediné ruky, kterou na podkladě stylového rozboru ztotožňuje s Janíčkem Zmilelým z Písku, jemuž jsou připisovány čtyři velké iluminované rukopisy z počátku 16.století a to kancionály boleslavský a hradecký a graduály, chované dnes v Žitavě a v Ostrihomi. Z. Drobná spatřuje Janíčkovu ruku celkem v 28 tabulích Jenského kodexu a domnívá se, že Janíček pracoval na těchto tabulích někdy v době od samého konce 15.století do prvních let prvního desetiletí 16.století s časovou rezervou od r.1500 do r.1510. Má za to, že Jenský kodex je starší než nedatovaný kancionál boleslavský i než kancionál hradecký, datovaný rokem 1505.

Z. Drobná hodnotí značně vysoko výtvarnou dovednost autora 28 tabulí a předpokládá, že kromě něho pracovaly na kodexu ještě 3 - 4 malířské ruce. Podle přesvědčení Z. Drobné je třeba Jenský kodex natrvalo zařadit do "těsné blízkosti velkých kancionálů husitských z konce 15. a ze začátku 16.století".

Ani závěry Z. Drobné o jediném autoru 28 hlavních tabulí a o době jejich vzniku nelze však přijmout bez pochybností, neboť se opírají příliš jednostranně toliko o rozbor výtvarné výzdoby a nepřihlížejí i k jiným faktům, jež je třeba vzít v potaz. V současném stadiu řešení otázky doby vzniku Jenského kodexu mělo by, myslím, klíčový význam bezpečné rozluštění jmen historických osob, jež nacházíme na textových svitcích některých obrazových tabulí kodexu. Je to především narážka na "kněze Havla" /v textu k obrazu "Biskup váží tiaru a kalich"/, která dosud nebyla uspokojivě osvětlena. Dále narážka na "kněze Matěje" /na obraze "Nová mše"/, jež zůstala dosavadním badáním zatím zcela nepovšimnuta. Bezpečná identifikace "magistra Albi" by rovněž nepochybně umožnila přesnější vročení vzniku kodexu. Kromě toho je třeba přihlídnout i k celkové historické situaci doby, do níž vznik kodexu hypoteticky klademe a pokusit se o objasnění jeho společenské a - možno ří-

ci - i politické funkce.

Při pokusu o řešení těchto otázek zvolíme poněkud jiné východisko než jaké bylo v dosavadních úvahách o stáří Jenského kodexu všeobecně přijímáno. Nebudeme se dávat nikterak a priori ovlivňovat míněním historiků umění, kteří shodně kladou vznik kodexu do sklonku 15. nebo nejpozději do samého počátku 16. století. Tato umělecko-historická hypotéza je založena jen na stylovém rozboru výtvarné části díla a nemá opory v písemných dokladech. Nelze ji proto považovat za nezvratitelné zjištění a je třeba připustit i možnost jiného řešení celé otázky. Obrátíme-li pozornost především k dochovaným písemným svědectvím, docházíme k některým poznatkům, které v této souvislosti nelze, myslím, nebrat v úvahu:

1. Bartošovo zjištění, že jeden z hlavních původců kodexu, Bohuslav z Čechtice - ať už byl jeho autorský podíl na díle jakýkoliv - zemřel teprve někdy v letech 1532-1533, nás musí vést k tomu, abychom předběžně považovali toto datum za *finis ad quem*, jinými slovy: abychom připustili možnost, že kodex vznikl později, než se dosud má všeobecně za to.

2. Pokud jde o datování písma kodexu, bude nepochybně možno dojít k přesnějším závěrům, až bude přikročeno k podrobnému paleografickému rozboru celého díla a k širokému jeho porovnání s jinými dochovanými soudobými rukopisy. Nebereme-li v úvahu pozdější vpisky a marginální glosy, možno v hlavním textu zjistit účast nejméně pěti až šesti písařských ruk. Jsou to vesměs písma kreslená a odpovídají charakteru kodexových písem sklonku 15. a první třetiny 16. století. Za nejstarší z nich bych považoval známý Kalenicův Satirický list *Lucipe ruf* /vydaný Z. Nejedlým ve VKČSN 1903/, jež se svým charakterem odlišuje od všech ostatních ruk a nápadně se podobá písmu rukopisu Göttingenského, není však s ním totožné. / V této souvislosti je třeba poznamenat, že kodex Jenský i Göttingenský mají téměř stejné rozměry, takže vyvstává otázka, kterou si zatím netroufám řešit, zda Kalenicův list, jenž tvoří v Jenském kodexu samostatnou složku, nebyl původně součástí rukopisu Göttingenského/.

3. Marginální záznam o upálení Mikuláše Vřetenáře a vdovy Kláry r. 1526 svědčí o tom, že Jenský kodex nebo alespoň ta jeho složka, na níž se zápis dochoval /je to prvotisková příloha k utrakvistickému Passionálu z r. 1495/, byly v té době v rukou někoho, kdo vřele sympatizoval s radikálně opozičním náboženským proudem v Čechách. Je pravděpodobné, že to byl buď sám Bohuslav z Čechtice nebo někdo z jeho blízkého okolí.

4. Jak bylo již podotknuto, možno považovat za velmi pravděpodobný dohad prof. Bartoše, že poznámka "Hec mgr Albi" /na obraze "Biskup váží tiaru a kalich"/ se vztahuje na M.Václava Bílého z Ourazu. Je však otázka, zda je správný další Bartošův dohad, že tato poznámka je namířena ironicky proti Albovi - snad pro jeho zradu kalicha. Vše, co se nám podařilo o Václavu Bílém zjistit, nasvědčuje opaku.

M. Václav Bílý pocházel z kulturní měšťanské rodiny pražské, byl rektorem Karlovy university a v době vlády t. zv. novoutrakvistů v první polovině dvacátých let 16. století byl staroměstským kancléřem a pak místopísařem zemského soudu. Ve své závěti z r. 1530 uvádí mezi svými přáteli známé předáky t.zv. novoutrakvistického měšťanského proudu - Jana Hlavsu z Liboslavě, Jana z Lungvic a M. Václava Daniela z Javořice.

Nemáme tudíž nejmenšího důvodu dohadovat se, že M.Albus byl "zrádcem kalicha" a že snad došlo o tuto věc k nějaké srážce mezi ním a Bohuslavem z Čechtíc, jak se domýšlí F.M.Bartoš. Naopak: Bartošovo závažné zjištění, že M. Albus byl r. 1519 /a snad i později/ ředitelem Loudovy koleje, v níž žil Bohuslav z Čechtíc, nás musí vést k opačnému závěru - že Bohuslav z Čechtíc a M. Václav Bílý /Albus/ se pravděpodobně přátelsky stýkali a že M. Albus stál blízko při vzniku kodexu. V domněle záhadné poznámce "Hec mgr Albi" není proto třeba hledat skrytý ironický hrot proti Albovi. Je to prosté konstatování: "to řekl Mistr Albi" - stejně tak jako na jiném obraze Jenského kodexu čteme podobnou poznámku "Hec Deosolemnisa de Czechticz".

5. Ironický osten je ovšem skryt v apostrofě, umístěné nad poznámkou "Hec mgr Albi", ale je namířen proti jiné osobě. Vytýká se tu zřejmě "knězi Havlovi", že zradil věc kalicha a že pomáhá papežské reakci. Celý tento text je pouhou obměnou apostrofy podobného znění, jakou čteme v rukopisu Göttingenském z druhé poloviny 15.století a jež byla autorům Jenského kodexu nepochybně předlohou. V rukopisu Göttingenském je ovšem důležitá odchylka v tom, že se tu nemluví o "knězi Havlovi", nýbrž o "knězi Kravínovi", jež Karel Chytil i Rudolf Urbánek bezpečně ztotožňují s odpůrcem Rokycanovým M. Janem Kravínem z Tábora.

Kdo však je "kněz Havel" v Jenském kodexu? K. Chytil vyslovil dohad, že se tu snad naráží na betlémského kazatele Havlíka, jenž byl roku 1414 pro svůj odpor ke kalichu přinucen k odchodu z Betléma. Naproti tomu F.M. Bartoš se přiklonil k domněnce, zda tu najde spíše o M.Havla, o němž se pra-

ví v písni o M. Jiřím Sovkovi /vzniklé - podle mínění Šimákova - někdy záhy po r. 1510/, že mu "čert jazyk vytáhl, aby se víc pravdě nerúhal" /FRB:VI, str.372/. O tomto Havlovi nemáme však žádných jiných zpráv a nevíme také o nicem, co by bylo možno uvést v souvislost mezi ním a M. Albem.

Přihlédneme-li však k pozdějším létům Albova života, nabízí se nám možnost jiného a - jak mám za to - mnohem pravděpodobnějšího výkladu. M. Václav Albus prožíval v první polovině dvacátých let 16.století jako přívrženec novoutrakvistického směru vzrušená léta bojů proti náporu římské reakce a o další orientaci českého utrakvismu. V kronice Bartoše písaře se připomíná, že v předvečer reakčního převratu Paškova roku 1524 přišel M.Albus v hodnosti zemského místopísaře varovat tehdejší novoutrakvistickou městskou radu před možností vzbouření odpůrců. Lze si tedy představit, jak se asi díval na zradu Havla Cahery a na jeho přechod do tábora staroutrakvistické reakce.

Považuji proto za velmi pravděpodobné, že ironická narážka na "kněze Havla" se vztahuje na Caheru a že tabule "Biskup váží tiaru a kalich" nevznikla před rokem 1524. Nasvědčuje tomu i odlišné vyobrazení církevního hodnostáře, držícího na tomto obraze v ruce váhy. Zatím co v rukopisu Göttingenském je to kardinál, v Jenském kodexu má na hlavě biskupskou mitru. Iluminátor měl tu pravděpodobně na mysli známého soudobého uherského biskupa a později primase Ladislava Salkana, jenž v té době mocně zasahoval do českých nábožensko-politických poměrů ve prospěch katolické a staroutrakvistické reakce.

6. V době počátků německé reformace rozhořel se i v Čechách znovu plnou silou spor o pojetí eucharistie, jenž tu byl předmětem vášnivých disputací již od dob husitských. V Jenském kodexu se vztahuje k této tematice tabule "Nová mše", namířená proti těm, kdož pojímali mši jako oběť a doprovázeli bohoslužby procesími. Tento námět nacházíme již v rukopisu Göttingenském, avšak bez postavy duchovního hodnostáře a vedle něho stojící ženy a bez nápisu na textovém svitku nad procesím: "Kněže Matěji na konec". Hledáme-li vysvětlení, na kterého Matěje se tu ironicky naráží, nabízí se záse možnost pravděpodobného výkladu, že tu jde o bývalého utrakvistického administrátora M.Matěje Koramba, jenž byl jako odpůrce luterství a novoutrakvismu v polovině roku 1523 vypovězen spolu s několika jinými reakčními duchovními z Prahy.

7. O tom, jak blízká byla tematika Göttingenského /a tedy i Jenského/ rukopisu období počátků dvacátých let 16. století čteme překvapující svědectví z r. 1521 na předeští rukopisu Göttingenského, začínající slovy: "Léta

od narození Ježíše Krista pána spasitele 1521. Ktož jest tyto knihy koli skládal, pra[v]duť jest vypsal k tomuto letu a času nynějšimu, nebť se to nyní tak v pravdě děje v Němčicích [sic!] i v Čechách. Pohřiechu dobře to popi čestí po římské straně ujali, že juž touže a slepě ji nálezky lidské drží než mmozi Němci, opustivše pravdu a zákon páně"

Takto vyjádřil roku 1521 neznámý glosátor dobovou aktuálnost rukopisu, o němž bezpečně víme, že byl hlavní předlohou autorům Jenského kodexu. V dosavadních úvahách o době vzniku Jenského kodexu nebylo k tomuto záznamu vůbec přihlédnuto, ačkoliv na něj upozornil již Z. Nejedlý /VKČSM 1903, str. 5/.

8. V Göttingenském rukopisu je ještě jeden pozdější zajímavý přípisek, který ušel pozornosti dosavadního bádání, ačkoliv i on může mít při úvahách o době a prostředí vzniku Jenského kodexu cenu podpůrného důkazu. Na str. 4. čteme uprostřed poznámku, napsanou pozdější rukou: "Na té straně což jest psáno, nic nechybí některých farařův, nynějších svůdci a učitelův křivdy". A pod tím toutéž rukou: "Nepiš toho, rozhněvát se fara. Heret jí, když faraři se nehněvají a dobré bydlo mají".

Tato žertovná poznámka je zřejmě určena tomu, kdo podle předlohy Göttingenského rukopisu text přepisoval. Pravděpodobně to byla rada některému z písařů Jenského kodexu. Vznikl-li Jenský kodex v Loudově koleji /jak se oprávněně domnívá F. M. Bartoš/, pak přichází v úvahu především fara betlémská, jež stála v téměř bezprostřední blízkosti Loudovy koleje. Na počátku dvacátých let 16. století byl farářem v Betlémě M. Vavřinec z Třeboně, jeden z představitelů staroutrakvistické reakce, jež roku 1523 novoutrakvisté sesadili a na jehož místo mocně uvedli radikálního kněze Martina Hánka. Odpovídá tedy i shora uvedená glosa v Göttingenském rukopisu velmi dobře situaci v letech 1521-1523.

9. Při porovnávání rukopisů Göttingenského a Jenského zjišťujeme ještě několik dalších odlišností, jež posilují naše mínění o době vzniku Jenského kodexu v jeho nynější podobě ve dvacátých letech 16. století. V Jenském kodexu nalézáme na př. text starodávné písně z doby krále Jiřího "Věrní křesťané, silně doufejme", již v Göttingenském rukopisu není. Ze starych letopisů však víme, že na počátku dvacátých let 16. století se tato bojovná píseň proti "poběhlé rotě" římského kněžstva stala znovu populární a že byla zpívána na př. za lidových demonstrací 7. července 1521, v době, kdy právě dlel v Praze Tomáš Müntzer.

Na rozdíl od rukopisu Göttingenského jsou v Jenském kodexu dále dvě tabule, z nichž jedna představuje zatracence /antické filosofy, básníky a vladaře/ a druhá vyvolené /křesťanské svaté otce/. Také tato antithese odpovídá velmi dobře situaci na počátku dvacátých let, kdy jak u nás, tak i v Německu nastává pod vlivem učení Lutherova dočasně prudký odklon od pohanských klasiků a příklon k autoritě bible a starokřesťanských theologů.

Pozornosti zasluhuje i odlišnost pojetí scény "Kristus vymrskává peně-
zoměnce z chrámu". V Göttingenském rukopisu představují penězoměnce toliko tři postavy kupců. Naproti tomu v Jenském kodexu vidíme, že hromadu mincí shrabuje vysoký církevní hodnostář, za nímž stojí druhý s biskupskou mitrou na hlavě; penězoměnc pak sbírá toliko mince, spadlé na zem. Toto pojetí celé scény budí dojem, jakoby bylo převzato z nějaké německé předlohy z doby kolem roku 1517, kdy v Německu vyvrcholily známé odpustkové machinace, jež se staly bezprostředním popudem k vystoupení Martina Luthera.

Všechna tato dílčí zjištění vedou nás k mínění, že Jenský kodex nevznikl na sklonku 15. nebo v prvních letech 16.století, jak se dosud mělo všeobecně za to, nýbrž že je ve své nynější podobě dílem teprve dvacátých let 16.století. Srovnáme-li tematiku většiny tabulí thesí a antithesí Jenského kodexu s tím, co víme z kroniky Bartoše písaře i z ostatních soudobých písemných pramenů o sociálně politických bojích v letech 1521-1525 v Čechách, shledáváme tolik překvapujících shod a podobností, že se přímo vnucuje domněnka, že v tomto období vznikla většina listů kodexu.

Období vlády Ludvíka Jagellovce a zejména leta 1520-1525 jsou v dosavadní historické literatuře většinou líčena jako doba všeobecných smatků a kulturního úpadku, jako doba, naplněná mocenským bojem dvou protivných skupin v táboře šlechty a měšťanstva, bojem, v němž nešlo o nic jiného než o místa v zemské vládě a na pražské radnici. Zkoumáme-li však tuto dobu hlouběji a pohlížíme-li na ni nejen s úzkého zorného pole dvou soupeřících mocenských táborů v řadách šlechty a patriciátu, nýbrž především s hlediska životních zájmů širokých lidových mas a ptáme-li se jak rozpory nábožensko-politické souvisely s celkovým vývojem hospodářsko-sociálním a jak se v nich projevovaly třídní konflikty tohoto období, pak nabudeme o celé této době značně jiné představy. Je třeba vidět události let 1520-1525 v Čechách v souvislosti s tehdejší revoluční situací v celé střední Evropě, jež vyvrcholila ve velké německo-rakouské selské válce v letech 1524-1525.

Na počátku dvacátých let, v době, kdy římská církev ztrácí na půdě Ně-

mecka jednu mocenskou posici za druhou, rozvíjí velké úsilí, aby znovuupevnila svou moc v Čechách a aby právě odtud, ze staré kacířské země, mohla čelit luterské heresi. Cestu k tomu měl upravit smír českých katolíků s reakčním křídlem utrakvistické šlechty a patriciátu, jež očekávalo od obnoveného spojení s Římem hmotné výhody a upevnění svých mocenských posic. V této době znovu vyvstává otázka obsazení pražského arcibiskupského stolce a v utrakvistické církvi sesiluje proud, pokoušející se o sblížení s katolickou církví v otázkách věroučných i rituelních. Zavádějí se procesí, od kališnických kněží se požaduje řádné katolické svěcení, písemně potvrzené /t-zv. formáty/, do utrakvistických bohoslužeb proniká honosná katolická obřadnost a mezi představiteli obou konsistoří se vyjednává o znovupodřízení Čech římské církvi, o navrácení rozchvácených statků pražskému arcibiskupství a j.

Proti všem těmto akcím, směřujícím k likvidaci všeho toho, co ještě zůstalo jako dědictví husitské revoluce, zvedá se prudký odpor v širokých lidových masách i v části měšťanstva a šlechty. Odpor proti piklům katolicko-staroutrakvistické reakce se stává ideologickou motivací soudobých třídních bojů lidových mas i mocenských zápasů mezi jednotlivými křídly šlechty a měšťanstva.

A v těchto bojích ožívá stará protiřímská husitská tradice ve všech svých odstínech od umírněného, kompromisního programu zámožného pražského měšťanstva až po extrémní tábořský radikalismus chiliastického ražení. V této době, kdy země byla na samém pokraji občanské války, rozvinul se ideologický boj a s ním celý kulturní život do nebyvalé šíře a intenzity. Shromáždíme-li roztroušené a namnoze zapadlé zprávy o všem, co se u nás v této době psalo a vydávalo, objevuje se nám překvapující obraz neobyčejně bohatého a rušného kulturního dění, jemuž jsme, myslím, dosud nedali v našich dějinách takové místo, jaké mu právem náleží.

V letech 1520-1524 bylo vydáno staré husitské i českobratrské literatury více než dříve i potom za celá desetiletí. Je to doba, kdy se tisknou spisy Husovy, Chelčického, kdy se čtou a opisují radikální traktáty tábořských chiliastů. Od roku 1520 se horlivě překládají i spisy Lutherovy a vydávají se mnohé satirické, nábožensko-politické pamflety, vyzdobené dřevoryty s protiřímskými náměty, jimiž se útočí proti všem pokusům o paktování s Římem, proti vybírání poplatků za bohoslužebné úkony, proti desátkům a

odpuštěním a j. Znovuožívají spory o svátosti, zvláště o t.zv. svátost oltářní, diskutuje se o otázce apoštolské posloupnosti kněžstva, o chudobě kněží, o uctívání obrazů a soch a m.j.

Do tohoto vzrušeného prostředí přichází roku 1521 radikální představitel lidového proudu německé reformace Tomáš Müntzer a káže po několik měsíců v pražských kaplích, zvláště v Betlémě. Spolu s ním dlí v Praze jeho stoupenec Marek Stübner, jenž přišel přímo z Wittenbergu, kde právě v té době byl vydán proslulý *Granachův Passional Christi et Antichristi*.

V roce následujícím píše Luther varovný list českému sněmu, v němž vyzývá Čechy, aby odmítli jakékoliv pokusy o smír s římskou církví a v roce 1523 posílá Pražanům zvlášť pro ně napsaný traktát "*De instituendis ministris ecclesiae*", v němž radí pražské městské radě i všemu pražskému lidu, aby se nedoprošovali pro své kněze svěcení u cizích biskupů, nýbrž aby si sami volili své duchovní správce z řad mužů, kteří jsou toho hodni. Doporučuje jim, aby jmenovali svým předním duchovním správcem Havla Caheru, jenž se tehdy ještě horlivě hlásil k luterství, ale brzy na to tábor protiřímský zradil.

Roku 1523 a na počátku r.1524 dosáhl lidová radikalismus v Praze vrcholu. V kostelech, kaplích, na ulicích, v dílnách i po hospodách byly vyslovovány myšlenky, útočící na samé základy křesťanského učení a připomínající nejmělejší projevy tábořských chiliastů z počátků dvacátých let 15.století.

V srpnu r.1524, kdy už se po celém středním Německu rozhořovala velká selská válka, sáhla reakce v Praze k protiúderu. Pozatýkala a uvěznila představitele t.zv. novoutrakvistického proudu v měšťanstvu, vypověděla z města radikální kazatele v čele s betlémským Martinem Hánkem a zasáhla tvrdě hlavně proti všem projevům lidového odporu. Upálení Mikuláše Vřetenáře a vdovy Kláry roku 1526 mělo se stát zřejmě výstrahou jakýmkoliv pokusům o odpor v širokých vrstvách lidových.

Taková byla historická situace, v níž - jak se domníváme - vznikal onen podivuhodný soubor výtvarných i literárních projevů, jež nazýváme *Jenským kodexem*. Je to dílo kolektivní, na němž se podílelo několik písařů i iluminátorů, kteří pracovali, jak se zdá, vesměs podle starších výtvarných i literárních předloh. Mezi autory výtvarné výzdoby byli, nepochybně, vedle dovedně školených řemeslných iluminátorů i primitivní diletanti nebo učedníci. Jejich jména zatím neznáme a nedovedeme dosud odpovědět ani na otázku,

jaký byl konkrétní autorský podíl Bohuslava z Čechtice na vzniku celého díla. Je možné, že z profesionálních výtvarníků měl na výzdobě kodexu podíl i pražský iluminátor Petr Lexa, na nějž - jak zjistil F.M.Bartoš - Bohuslav z Čechtice pamatoval ve své závěti. V této souvislosti je třeba upozornit i na to, že Petr Lexa byl členem městské rady pražské právě v letech 1523-1524, kdy bylo u moci křídlo novoutrakvistické. Měl tedy nepochybně přímý vztah k nábožensko-politickým bojům tohoto období.

Považujeme-li léta 1521-1525 za pravděpodobnou dobu vzniku Jenského kodexu v jeho nynější podobě, nevylučujeme tím ovšem možnost, že některé z jeho výtvarných i literárních složek vznikly již dříve a že byly do kodexu vevázány, podobně jako sem byl přivázán i vzpomenutý již prvotisk z r. 1495. Vazba kodexu sama je nepochybně někdy z dvacátých nebo z počátku třicátých let 16.století a náleží, podle mínění dr.Hamannové, k raným našim vazbám zlaceným.

Výsledky, k nimž jsme v tomto pojednání o době vzniku Jenského kodexu dospěli, předkládáme jako pracovní hypotézu k prověření dalším dějzpytným, uměleckohistorickým i literárněvědným badáním.

/Výtah z přednášky v VI.sekci ČSAV dne 15.března 1956/

Ivan Hlaváček:

KATALOG KNIHOVNY ALEXIA TŘEBOŇSKÉHO Z KONCE 15.STOLETÍ.

Ačkoliv jsou knihovny a jejich obsah důležitým pramenem historickým a kulturně-historickým - především pro starší dobu - bylo jim českou vědou dosud věnováno velmi málo pozornosti. Nejdůležitější prameny pro rekonstrukci jejich fondů - knihovní inventáře a katalogy - nebyly dosud u nás ani kriticky zpracovány a zhodnoceny ani vydány.

Jedním z takových pozruhodných pramenů je katalog knihovny českého humanisty Alexia Třeboňského z poloviny devadesátých let 15.století, zachovaný v knihovně pražské kapituly. Obsahuje 147 titulů rukopisných a 78 prvotiskových, z nichž jen část se v kapitulní knihovně dodnes dochovala. Na základě tohoto katalogu a některého jiného materiálu je možno zjistit

několik konkrétních dat o životě Alexiově, jenž náležel k zajímavým postavám českého humanismu. O jeho značném vzdělání svědčí jak sám rozsah jeho knihovny tak i četné poznámky v jeho knihách - především v prvotiscích, které získal jednak v době studií svobodných umění na universitě krakovské, a hlavně pak za studií v Bologni, kde poslouchal nejen přednášky právnické, nýbrž i přednášky slavných humanistů jiných vědních oborů, které jej cele získaly. Po svém návratu do Prahy však Alexius asi dlouho nepůsobil v humanistických kruzích, ani v pražské kapitule, jejímž byl nepochybně členem, protože pravděpodobně v několika málo měsících po návratu zemřel /asi r.1495 nebo 1496/.

Jeho knihovní katalog živě ilustruje Alexiovo myšlenkové vyzrání. Věcné dělení katalogu ukazuje, jakým způsobem Alexius své knihy zpracovával a jak je dělil podle závažnosti. V prvním oddělení jsou knihy vlastního Alexiova zájmu odborného - knihy právnické, v druhém díla, která prokazují jeho sklony humanistické /nacházejí se v něm především díla latinských klasiků/ a ve třetím díla filosofická, jež vzbuzovala Alexiův zájem především v době před jeho studii v Itálii, kdy byl získán směru humanistickému.^{1/}

Václav H u s a

GLOSÝ JANA HODĚJOVSKÉHO K HÁJKOVĚ KRONICE.

Mezi mnohými dnes již neznámými prameny, jež se nám naštěstí dochovaly v opisech a výtazích v literární pozůstalosti Bohuslava Balbína, zasluhuje pozornosti marginální glosy známého českého humanisty Jana st. Hodějovského k české kronice Václava Hájka z Libočan. Hodějovský náležel k Hájkovým povzbuzovatelům a jakožto místosudí království Českého byl i jedním z úředních censorů rukopisu Hájkovy kroniky. Záhy po jejím vydání tiskem přičinil pak k textu mnohé poznámky, jimiž chtěl doplnit a částečně i uvést na pravou míru Hájkovo líčení.

1/ Podrobnější rozbor zpráv o životě a činnosti Alexiově spolu s přepisem uvedeného katalogu a s pokusem o identifikaci dochovaných kodexů rukopisných i inkunabulí podávám v pojednání, připraveném pro tisk.

Exemplář Hájkovy kroniky, do něhož Hodějovský své glosy vepisoval, byl za života Balbínova v knihovně jesuitské koleje klementínské, kde jej Balbínovi zpřístupnil jeho přítel Fabián Vojtěch Blovský. Balbín si pořídil z těchto marginálií vlastnoruční excerpata, jež se nám dochovala v VI.svazku Balbínových historických opisů a výpisků ve Strahovské knihovně ve fondu Balbiniana pod sign. DH I. 23, pag.282-313. Na 31 stranách foliového formátu hustě popsaných drobným písmem, zaznamenal si Balbín zčásti in extenso, zčásti ve výtazích Hodějovského glosy, vztahující se k událostem z českých dějin od úsvitu t.zv. doby historické do poloviny 16.století. Hodějovský se opíral jednak o mnohá starší díla annalistická, většinou cizí a dnes již namnoze ztracená, jednak o původní pramenný materiál z registratur nejvyšších zemských úřadů i z rodinného archivu Hodějovských; pro dobu první poloviny 16.století pak zaznamenal i některé cenné údaje, jež znal z autopsie. Hodějovského glosy byly psány zčásti latinsky a zčásti česky a střídaly se v nich zprávy o veřejných událostech politických se záznamy povahy genealogické, při čemž zvláštní pozornost byla věnována historii statků rodu Hodějovských, o nichž Hodějovský čerpal zprávy většinou z kvaternů desk zemských, pohořelých roku 1541.

Ze starších glos jsou pozoruhodné zejména Hodějovského zprávy o původu Slovanů, o říši velkomoravské a o počátcích přemyslovského státu. Kritického prověření by si zasluhovaly některé - dosud, tuším, neznámé - Hodějovského údaje, vztahující se k době husitské a poděbradské. Z glos, v nichž Hodějovský hovoří o událostech, jichž sám byl svědkem, je nepochybně z nejvýznamnějších zpráva o příjezdu Tomáše Müntzera a o jeho kazatelském působení v pražských husitských kaplích v létě roku 1521. Tato pozoruhodná glosa zůstala dosud müntzerovským bádáním nepovšimnuta, ačkoliv na ni již před více než třiceti léty upozornil Ferdinand Hrejša, jenž ji znal ovšem jen v nepřesné Balbínově interpretaci v "Bohemia docta".^{1/}

V některých Hodějovského glosách k Hájkovu líčení projevují se náběhy k vědeckému kriticismu, charakteristickému pro humanistickou historiografii. Mají tudíž Hodějovského marginálie svou hodnotu nejen jako pramen,

1/ Bohemia docta II., 1778, str.123. - Ferdinand Hrejša, Betlém od roku 1516, ve sborníku "Betlémská kaple", Praha 1922, str. 93, pozn. 10.

nýbrž částečně i jako dějepisné zpracování. Zaslouhovaly by proto kritického vydání, jak na ně pomyslel již J.V.Šimák, jenž na Balbínova excerpta z Hodějovského glos poprvé upozornil.^{2/} Šimák pořídil, pravděpodobně již před první světovou válkou i opis těchto Balbínových excerpt, jež hodlal vydat v Pramenech dějin českých. Tato edice se však bohužel neuskutečnila a ani Šimákův opis se zatím nepodařilo v jeho rukopisné pozůstalosti najít.

Bude-li obnoveno vydávání obou přerušovaných velkých pramenných edic - Fontes a Archivu českého - měly by být Hodějovského glosy do edičního plánu Pramenů znovu pojaty. Ještě dříve však by měly správy všech knihoven a muzeí, v nichž jsou uloženy exempláře prvního vydání Hájkovy kroniky zjistit, zda se v některém z nich nedochoval originál Hodějovského glos, jehož znění by nepochybně bylo obsírnější a přesnější než výtah, uložený v pozůstalosti Balbínově.

František K a v k a:

ČESKO-RUMUNSKÉ OBCHODNÍ STYKY VE STŘEDOVĚKU /DO POLOVINY 17.STOL./

/Autoreferát o přednášce proslovené 20.dubna 1956 na veřejném zasedání katedry/

Sedmíhradsko, Valašsko a Moldavsko byly prokazatelně již od počátku 15. století odbytištěm sukna, nazývaného ve valašských a moldavských celních tarifech města Brašova v slovanské redakci suknem "českým", v tarifech latinské redakce suknem "polským". Jest oprávněná domněnka, že jde o sukno slezské. Bližší toto sukno není v celních tarifech nijak kvalifikováno. Protože nejstarší celní sazebníky /1413,1449/ jsou vesměs motivovány jako obnovení starých zvyklostí, není vyloučeno, že export českého nebo slezského sukna do těchto zemí možno posunout až k polovině 14.století.

Teprve však na počátku 16.století se dovídáme již něco bližšího nejen o tom, jaké sukno se z našich zemí do těchto sedmíhradských měst dostalo, nýbrž známe již i přibližné množství vyváženého sukna i místa, kam do Valašska a Moldavska bylo vyváženo. Na počátku 16.století mělo primát sukno
 2/ J.V.Šimák, Zpráva o literární pozůstalosti B.Balbína, uložené v knihovnách kanonie strahovské a Musea král.Českého, VČA XXIV, 1915, str.107.- Srov. též Jos.Pelikán, Balbínovy pomůcky a prameny, Praha 1936, str.55.

zhořelecké /Horní Lužice/, jehož bylo prodáno jen, pokud se mezerovité prameny zmiňují, do Valašska a Moldavska na 212 postavů. Jeho cena se pohybovala mezi 3 - 7 uherskými zlatými za postav. Od třicátých let 16.století zhořelecké sukno zmizelo z rumunských trhů a jeho místo zaujalo sukno vratislavské, kterého bylo - zase podle mezerovitých údajů - vyvezeno z Brašova v letech 1529-1542 na 570 postavů. Protože toto sukno na východoevropské trhy podle dosavadních našich vědomostí /A.V.Florovskij/ neprorazilo, zdá se být tento vývoz dosud největším. R.1542 se objevilo v Brašově sukno jihlavské. Obojí sukna, vratislavské i jihlavské, byla přibližně stejně drahá /mezi 8 - 9 florény za postav/, jihlavské bylo o něco dražší. Ač tato sukna nemohla nahradit drahá sukna nizozemská a německá, která byla hojně dovážena, udržela se přesto v importu na předním místě, neboť představovala zřejmě cenově i jakostně výhodný střed, a o jejich oblibě svědčí to, že se vyskytují několikrát v souvislosti s dary sedmihradským nebo moldavským panovníkům. Pokud dosavadní výzkumy nám dovolují srovnání s vývozem do východní Evropy, nestál export do Sedmihradska, Valašska a Moldavska nijak v pozadí, pokud svým množstvím vývoz na východ docela nepřehlé. V letech 1541/1542 se objevily v Brašově již i bratislavské klobouky, zatím v nepatrném počtu /36/.

Sibiňské a brašovské rejstříky vigesimy nepodávají zprávy o dovozu našich textilních výrobků do Sedmihradska, nýbrž až na řídké výjimky se dovídáme o nich jen tehdy, když byly vyváženy dále do Valašska a Moldavska, a to toliko rumunskými kupci. Pro vlastní otázku dovozu do Sedmihradska jsou proto pramenem prvního řádu rejstříky tricesimy města Kluže. Kluž se stala od poloviny 16.století zřejmě nejvýznamějším střediskem importu, majíc výhodné položení jak na cestě přes Budín do Vídně, tak na cestě přes Košice a Prešov do Polska. Rejstříky tricesimy zachované s mezerami pro léta 1599-1636 /ve skutečnosti pro 17 obchodních roků/ umožňují statistický přehled o impertu v míře v dějinách středověkého obchodu ojedinělé a v přítomné práci byly použity vůbec po prvé. Přinášejí velký materiál i pro obchod rakouský a polský, k němuž zde pochopitelně nemohlo být přihlíženo.

Klužské rejstříky nás seznamují s obrovským importem klobouků /za uvedené roky přes tři čtvrti milionu kusů/, v němž dominují klobouky bratislavské /51%/ a jihlavské /46%/, klasický to předmět vývozu vůbec, za

plavující vzhledem ke své láci /okolo 15 denárů za kus/ a patrně i kvalitě sedmihradský trh. Jen v nepatrné míře se uplatnily klobouky prešovské, vratislavské, trnavské, spišské a košické. Hlavním trhem klobouků byla Vídeň. Vrchol dovozu klobouků z našich zemí a ze Slovenska spadá asi do přelomu 16. a 17. století, od dvacátých let 17.století pak nastal trvalý pokles /jihlavské klobouky mizí již r.1618/.

Překvapující je rovněž značně vysoký import sukna jihlavského v těchto letech, jehož bylo dovezeno celkem 9.800 postavů, i sukna vratislavského, jehož dovezeno celkem 2.662 postavů. Celková tato suma 12.462 postavů během 17 let reprezentuje téměř 214.000 metrů, t.j. oblečení pro téměř 60.000 lidí. U jihlavského sukna, jehož cena za postav byla necelých 5 uherských zlatých, jest to největší dosud zjištěný export do Evropy vůbec, u vratislavského sukna, jež bylo levnější /3 florény 60 denárů za postav/ - výpočet cen převodem tricesimy je však nepřesný - jde rovněž asi o vývoz větší než jaký zjišťuje A.V.Florovskij do Ruska a východní Evropy vůbec. Také zde hlavním nákupním střediskem byla Vídeň a jen část vratislavského sukna šla přes trhy polské /Krakov, Lvov, Jaroslav/. Co do množství importu ve srovnání s dovozem jiných suken náležela jihlavská a vratislavská sukna ne-li k prvním, tak rozhodně k suknum stojícím na předním místě.

V daleko menší míře se uplatnila sukna opavská, slezská a sukna kladská, jehož identifikace je však značně nejistá.

Konečně se setkáváme na klužském trhu v letech 1599-1636 s plátnem vratislavským, slezským a opavským, která však nemohla soupeřit s plátnem zv.Galler/?/ a s plátnem polským, která měla naprostou převahu. Celkový vývoz našich pláten byl také neveliký /39 1/2 balíku a 319 1/2 postavu/.

Výsledky zkoumání ukazují jasně, že vedle východoevropských trhů byly v 16.století a na počátku 17.století nejprřednějším odbytištěm textilních výrobků z našich zemí Sedmihradsko, Moldavsko a Valašsko, ba nadhazuje se i domněnka, zda právě tyto trhy nebyly vůbec prvořadé. Lze proto mítí za to, že naše soukenictví, prokazatelně na Moravě a ve Slezku, zaznamenalo v 16. století éru nového rozmachu, ne-li největšího svého rozmachu vůbec, což by mělo být popudem k dalšímu zkoumání této závažné otázky.

Josef Petráň:

K SOUPISŮM OBYVATELSTVA V PRVNÍ POLOVINĚ 17.STOLETÍ.

V předešlém čísle "Zápisů" upozornil J.Kašpar na děčinský soupis obyvatelstva z r.1651, jako na jeden z doplňků k fondu SM R 109/45 Státního ústředního archivu v Praze. Pro studium populačních poměrů v 1.polovině 17.století přicházejí kromě tohoto fondu v úvahu i dosud téměř nevyužité seznamy obyvatelstva, uložené v arcibiskupském archivu pražském /snad se podaří nalézt obdobný pramen i v konsistorních archivech hradeckém a litoměřickém/. Pražská arcibiskupská konsistoř vedla si již od konce 20.let 17.století podobné soupisy ve formě velikonočních zповědních seznamů. Seznamy pořizovali faráři ve svých obvodech vždy po velikonočních podle odevzdaných zповědních cedulek. K tomu, aby mohli zjistit stav nekatolíků - kacírů, museli si předem pořídit seznamy všeho obyvatelstva. /Někde ovšem se farář spokojil suchou poznámkou "mnozí nekatolíčtí" a pod./ První zachované zповědní seznamy sahají do roku 1629. Tehdy nařídil pražský arcibiskup farářům, aby provedli tuto konskripci. Několik farností má zachované zповědní seznamy již z května - června 1629 [na př. Stará Plzeň, Švihov, Ledce, Touškov a j.]. Další konskripce byly prováděny v letech 1630, 1650 a od roku 1671 pak každoročně.^{1/} Tyto seznamy uložené v arcibiskupském archivu pražském, zůstaly až po rok 1671 téměř vůbec nevyužity - s výjimkou části soupisů pro jižní Čechy, které publikoval F.Dvorský.^{2/}

Ačkoliv jsou obojí seznamy velmi cenným pramenem pro sociální dějiny, nutno jejich údaje přijímat kriticky a náležitě je prověřovat srovnáváním se zápisy gruntovních knih, urbářů, matrik a j./.

Cennější, zejména pro studium sociální diferenciacce vesnice i měst, dále pro studium fluktuace obyvatelstva a j. otázky, jsou soupisy poddaných /Manschaftsbuch, Knihy poznamenání sirotků a pod./, vyjimečně zachované již z doby předbělohorské /Vysoký Chlumeč, arcibisk. panství řečické a novorychnovské, Třeboň, Soběslav, Kutná Hora, Kaňk a j./.

1/ Nejstarší seznamy jsou roztroušeny porůznu ve fondech arcib. archivu, část je jich pod sign. D 100/2. Seznamy od r.1671 vpublikovány: J.V.Šimák, zповědní seznamy arcidiecése pražské z r.1671-1725, Praha 1936-38.

2/ F.Dvorský, Historické zprávy o lidnatosti království českého, PA.X, 671-692.

Elaboráty tohoto druhu jsou velku vzácností. Nacházíme je roztroušeny porůznu v archivech městských i patrimoniálních a jejich evidence je proto dosti obtížná. Ve srovnání se seznamy protireformačními mají tu přednost, že jsou přesnější a velmi informativní. Vedeny byly z nařízení vrchností, a měly sloužit k evidenci poddaných, pokud nebyli v evidenci jinde /gruntov. knihy/ a mnohdy všech poddaných panství. Vidíme tu, jak se již v této době projevovaly snahy o utužení nevolnictví.

K materiálu tohoto druhu patří i berní rejstříky, matriky, berní rula, urbáře a pozemkové knihy. Jedině konfrontací pramenů různé povahy můžeme dospět k bezpečnějším výsledkům při studiu populace, sociálního rozvrstvení obyvatelstva a pod.

Jaroslav K a š p a r:

ZPRÁVY O NEVOLNICKÉM POVSTÁNÍ NA BENEŠOVSKU NAD PLOUČNICÍ ROKU 1680.

Jedním z dosud neznámých úseků povstání v Čechách roku 1680 je hnutí nevolníků na několika drobných panstvích v okolí města Benešova nad Ploučnicí. V literatuře není o něm téměř zpráv,^{1/} v archivních pramenech nacházíme o něm jen několik stručných zmínek a to v korespondenci úředníků sousedních panství.

Z dopisu, jež poslal dne 5. dubna 1680 správce sousedního jezuitského panství liběšického Tolesius řediteli pražské jezuitské koleje Jiřimu Weissovi vyplývá, že na Benešovsku se začala projevovat nespokojenost nevolníků počátkem dubna. Tolesius píše: "In montanis illis superioribus, qui hactenus nihil tale tentarunt, uti sunt Bensenses, Pirkensteinenses, plane similiter assurgent."^{2/} Další zmínka o povstání na Benešovsku je v dopisu, který dostal z Markvartic správce děčinského panství Jiří Stolze. Dovídáme se z něho, že někteří nevolníci se již vrátili k poslušnosti a začali zase roboto-

1/ Stručnou zmínku o potrestání nevolníků z Benešova jsem našel jen v práci F. Fockeho "Aus dem ältesten Geschichtsgebiete Deutschböhmens I.", 1871, str. 411.

2/ V. Schulz, Korespondence jezuitů provincie české z let 1584-1770, Praha 1900, str. 141.

vat, mnozí však prý setrvali v odporu.^{3/} Z jiného dopisu vyplývá, že 11. dubna přišlo na Benešovsko vojsko^{4/}, které mělo pravděpodobně zlomit odpor nevolníků.

Uvedené zmínky dokazují sice, že na Benešovsku bylo jakési hnutí nevolníků, nedovolují nám však, abychom si učinili alespoň hrubou představu o jeho rozsahu a průběhu. Události na Benešovsku roku 1680 přibližuje nám částečně jedině kronika benešovského purkmistra Johanna Antona Siericha.^{5/} Kronika líčí povstání asi takto:

Nevolníci na Benešovsku se chtěli osvobodit od všech robot a být svými pány, nechtěli vrchnost v žádné věci poslouchat. Popud k neposlušnosti dali nevolníci z Růžové a Janova, kteří tak pobouřili ostatní nevolníky, že každý se chopil zbraně, ať již to byly vidle na seno nebo na hnůj, kosa na trávu, cep nebo jiné nářadí. Takto ozbrojení nevolníci se shromáždili u Růžové a táhli směrem na jih. Cestou se k nim přidávali další. U Markvartic se konala společná přísaha věrnosti. Do země byl zaražen vrbový kůl, kolem kterého měli nevolníci přecházet a dotýkající se ho prsty měli odříkavat formuli přísahy. Nikdo z přítomných neměl odvahu začít první. Nakonec rozhodl los, který padl na rychtáře z Veselí. Po něm se odvážili přísahat již i další.

Když byla přísaha vykonána, dostali všichni rychtáři rozkaz, aby se dostavili s ozbrojenými nevolníky své obce k Benešovu. U Benešova se k nim přidali další nevolníci z hor a mohutný proud táhl dále směrem na Rychnov a Verneřice s úmyslem získat tamní obyvatele ke spolupráci. Když však dostali u Verneřic zprávu, že generál /sic/ Piccolomini dal u Úštěku střílet do nevolníků, a že několik jich tam přišlo o život, poklesla odvaha a nevolníci se začali rozcházet domů. Mluvílo se také o tom, že účastníci povstání budou vyšetřováni. Mnoho jich proto uteklo do lesů, někteří však byli vojáky pochytáni a odvedeni k výslechu. Dva nevolníci z Janova /F.Obusch a M.Liebich/ byli určeni k nejtěžšímu trestu. Nakonec však bylo stanoveno, že jen ten z nich bude popraven, kdo prohraje svůj život v kostkách.

3/ SA Děčín B 11/11 č.28.

4/ SA Děčín B 11/11 č.32.

5/ Johan Anton Sierich žil v letech 1696 -1758. Kroniku psal asi v letech 1750-1758. Povstání na Benešovsku je popsáno na str.212-217, nová paginace /str.221-226 stará paginace/. O kronice i o jejím autoru píše A.Paudler v práci "Pastor Schlegels Chronik von Bensen" Benešov 1888, a F.I. Wunsch v článku "Der Bensener Chronist Johann Anton Sierich und seine Vorfahren" v časopise Beiträge zur Heimatkunde des Elbethals, 1939, str. 115-117.

M Liebich, který dosáhl při hře menšího čísla, ztratil život, zatím co F.Obusch byl propuštěn.

Tolik nám prozrazuje o hnutí na Benešovsku kronika Sierichova. Pro nedostatek spolehlivých pramenů nemůžeme dobře posoudit, co z vyprávění Sierichova odpovídá pravdě a kde pracovala fantasie autorova, nebo kde autor přejímá nekriticky zprávy o povstání, které se uchovaly mezi lidem. Jako zcela nesprávnou můžeme označit pouze zmínku o střetnutí vojáků s nevolníky v Úštěku, ke kterému vůbec nedošlo. Ale i tak jsme nuceni přivítat velmi stručné a zřejmě nepřesné líčení Sierichovo, které nás upozorňuje na povstání vcelku dosud neznámé, zasluhující si dalšího studia.

František K u t n a r:

NÁVRH KAŠPARA ŠTERNBERKA NA ZLEPŠENÍ HORNICTVÍ V ČECHÁCH.

Zájem Kašpara Šternberka o hornictví nebyl prostě theoretický a jednostranně snad přírodovědný. Již jeho historicko-dokumentární práce o dějinách českého hornictví Umriss einer Geschichte der böhmischen Bergwerke /I. a II., 1836 až 1838/ měla jasný přítomnostní cíl jednak odborný, dosáhnout nového a úplného horního zákonodárství, a jednak sociálně politický, podnítit horní podnikání, aby "denně rostoucí počet chudých lidí našel zaměstnání a chléb".^{1/} Kašpar Šternberk, který postihl ve své historické práci, že po drahých kovech v 19.století nastupuje uhlí jako nejdůležitější minerál, na jehož dosažitelnosti závisí "šťastná existence celých národů" a jehož využití především v parním stroji promění dosavadní lidské bytí,^{2/} měl o hornictví zájem jako podnikatel. Na několika místech svých pamětí připomíná, jak sám zasahoval do vedení svých důlních a železářských podniků na velkostatku Březině, jak se vybudováním odborné knihovny staral o vzdělání svého úřednictva, a konečně není v tom směru bez významu, že na jeho radnickém panství v Břasech byly ve třicátých letech prováděny pokusy s koksováním uhlí.^{3/}

1/ *Leben des Grafen Kaspar Sternberg, von ihm selbst beschrieben* vyd. F. Palacký, Praha 1868, str. 186.

2/ *Srov. předmluva II. svazku Umriss, 1838, str. VIII. a IX.*

3/ *Resultate der Versuche über Verkoakung der Steinkohlen* spolu s ost. archivním materiálem o dolování v Břasech 1838-39 v Zemědělském lesnickém archivu Český Šternberk, fasc. Březina.

Nepřekvapí nás proto, že tento veliký, dodnes ve své všestranné činnosti nedoceněný přírodovědec podal někdy v třicátých letech 19.století návrh, jak zlepšit současné upadlé české hornictví.^{4/} Také jeho zájem o veřejné dění, projevený tímto návrhem, není ojedinělý. Jak si všímal veřejných událostí, ukazuje celá jeho korespondence, paměti a v neposlední řadě i memoranda, která měla ovlivňovat přímo rozhodující činitele. Ještě předposlední rok svého života, r.1837, zasílá, vyburcován plány finanční reformy, ministru Kolovratovi Promemoria o poměrech naší země o tom, co by mělo být beze škody zavedeno a co ponecháno. Přitom základní jeho stanovisko je, že při jakékoliv proměně je třeba respektovat dějiny země a charakter lidu. A to je také zásadní hledisko, kterým se řídí ve svém návrhu, jak zlepšit situaci v hornictví.

Ve svém podání vychází z historické skutečnosti rozdílného vývoje hornictví v českých a rakouských zemích a západní Evropy a ukazuje na to, že zatím co v posledním půlstoletí došlo na západě v tom směru k úplné revoluci, v Rakousku všechno zůstalo při starém. Metalurgie a technika dolování se v Anglii, Francii a Německu neuvěřitelně rozvinula, byly tam zřízeny odborné hornické školy a byly vydány zákony s ohledem na nové pokroky vědy. Naproti tomu Rakousko ztrnulo na dříve dosažených stupních, platí tu staré horní právo jáchymovské z r.1548, které je sice dobré pro dolování drahých kovů, ale nijak se nehodí pro novou situaci, kdy na rozhodujícím významu v hornictví nabývají kovy užitékové a uhlí. Kdo nejde vpřed - jde zpět - a to je situace Rakouska a Čech, jak ji charakterisuje Šternberk.

Ze srovnání pokročilejšího stavu hornictví v západoevropských zemích se stavem domácím vyrůstají pak Kašparu Šternberkovi hlavní nedostatky a současně potřeby českého hornictví. Je podle něho třeba trojí věci, aby dosavadní úpadkový stav byl změněn: samostatného důlního ředitelství, nového, současnému stupni horních věd přiměřeného horního zákoníku a konečně času odpovídající horní školy, která by vychovala dobře odborně připravené horníky a úředníky. S těmi třemi potřebami spojuje Šternberk ještě

4/ Koncept tohoto návrhu, psaný vlastní rukou Kašpara Šternberka, se nachází ve zbytku jeho pozůstalosti a korespondence v Zemědělsko-lesnickém archivu na Českém Šternberku. Nemá ani nadpis, ani datum a určení adresáta, ale je psán asi nejvyššímu purkrabímu hr.Janu Rudolfu Chotkovi na jeho výzvu a podle historických argumentací asi v době, kdy se od r.1831 Šternberk intensivně zabýval dějinami českého hornictví.

potřebu nové těžební techniky, neboť zatím co se ve všech zemích našeho sousedství, v Sasku, v Prusku, Hanoversku, Francii a Anglii pracuje úspěšně s parními stroji, setrvává se u nás tak jako před padesáti lety na práci s kladivem. Nová, lepší technika byla pro Šternberka nerozlučně spojena s odbornou školskou výchovou, která nakonec je pro něho hlavní cestou, po které se může dojít k opětovnému rozkvětu českého dolování jak stříbra a zlata, tak také uhlí.

Navrhuje proto, aby nová hornická škola byla pro dědičné země rakouské zřízena v Čechách, kde jsou pro to i podmínky organizačně školské a vědecké. Praha má totiž universitu a polytechnický ústav, kde se přednáší matematika, mineralogie, chemie, geologie i horní právo, v Praze jsou na universitě a v zemském museu dostatečné sbírky nerostů, jsou tu i knihovny, potřebné k theoretické přípravě posluchačů. V nástinu vyučovacího plánu navrhované horní akademie nezapomíná Šternberk na praxi a na další rozhojňování vědomostí praktickým i theoretickým studiem v zahraničí. Domnívá se, že by praktický výcvik bylo třeba zařídit přímo v dolech, v Příbrami, a to jako dvouroční kurs. O prázdninách by chtěl mladým lidem poskytnout příležitost poznat i jiná odvětví důlního podnikání v Čechách a dědičných zemích rakouských a vřele doporučuje, aby po splnění školské výuky, dříve než mladí horničtí odborníci budou jako praktikanti přijati do služby, pobýli rok v cizině na hornické cestě. I když nechce tvrdit, že by vždy v cizině poznali něco lepšího, než čemu se naučili doma, radí k této zahraniční studijní cestě především proto, že poznáním cizích odlišností učí se člověk správně srovnávat a hodnotit, poněvadž se rozšiřuje okruh všeobecného vzdělání, mladí lidé přestávají být jednostrannými, uzavřenými v úzký názorový obzor. Pobytem v cizině dostává se jim měřítek, nutných ke srovnání a hodnocení vlastních poměrů.

Svůj návrh uzavírá Kašpar Šternberk přesvědčením, že bude-li zřízena taková hornická škola, bude v pětadvaceti letech těžba dolů všeho druhu trojnásob až čtyřnásob výnosná. Šternberk se ve svém podání nejvyššímu zemskému správnímu úřadu vcelku omezuje na výukovou, školskou stránku otázky, zdá se být tedy jednostranně intelektualisticky zaměřen, ale celková konstrukce jeho návrhu je daleko širší. Dotýká se administrace a řízení dolů, uvědomuje si důležitost pokrokového technického vybavení, tedy uskutečňování výrobního procesu, a chce konečně upevnit všechny změny mezitím v hór-

nictví nastalé i právně kodifikací hornického práva, vypracováním jednotného horního zákoníku. Tyto ještě stejně podstatné složky však detailněji neprobírá a nedotýká se ani pracovních poměrů, uspořádání mzdové otázky, i když, jak víme odjinud, ani tato věc mu nebyla cizí. Ve svých *Umrisse einer Geschichte der böhmischen Bergwerke* naznačuje, proč má jde především o znovuoživení důlní těžby.^{5/} Kašpar Šternberk totiž při sledování zdrojů výživy pro rostoucí obyvatelstvo vycházel z předpokladu, že zemědělství ani dosavadní průmysl nebudou moci trvale poskytovat dostatečné životní zajištění všem pracujícím. Továrny mají podle jeho výkladu hranice svého rozvoje ve světovém trhu, v jeho kapacitě, která nemůže být za daných poměrů přestoupena. Aby se mohlo vyrábět laciněji, bylo třeba vynalézt stroje, ale ty činí mnoho lidí zbytečnými, postradatelnými a tento přebytek pracovních sil musí být nějak zaměstnán a vyživen. Zemědělství to není schopno provést, poněvadž při současných nízkých cenách obilí poskytuje sotva dostatečnou výživu samotnému zemědělci. Kdyby ceny zemědělských výrobků stouply, znamená to, že tím budou poškozeny továrny - a tak nezbývá nic jiného než rostoucí přebytečnou sílu zaměstnat v hornictví, které bude rozšířeno a povzneseno. Ty ruce, které nelze zaměstnat na povrchu země, bude třeba zaměstnat pod zemí, kde najdou po celý rok bez rozdílu na roční dobu práci a zajištěnou denní mzdu.

To je asi myšlenkový pochod, zřejmě populacionisticky ovlivněný, který vedl Kašpara Šternberka k jeho návrhu, jak zlepšit české hornictví. Odráží se v něm nejen dolová výrobní situace v průmyslu a zemědělství na prahu rychlého nástupu průmyslové revoluce, ale současně bohaté zkušenosti historika a přírodovědce, získané z vlastní praxe podnikatelské i z vědeckých cest po cizině.

-oOo-

5/ *Umrisse etc.*I.Vorwort str. VII-VIII, II., Vorwort str. IX.

Jan Havránek:

POJEDNÁNÍ O HOSPODÁŘSKÉM ŽIVOTĚ V PADESÁTÝCH LETECH 19.STOLETÍ.

Roku 1859 vyšla v Praze vlastním nákladem autorovým malá knížka, "Čtení učitele českého jazyka na technických školách o průmyslu a industrii v Čechách", kterou napsal Josef Alexander Dunder, jak uvádí jeho titulní list. Dunder - tak je jeho jméno uváděno v Riegrově i Ottově slovníku naučném - byl v té době zaměstnancem Českého muzea. Původním povoláním byl učitel a napsal řadu knih a knížek na různá, ponejvíce na zeměpisná témata. Mezi ně patří také tato jeho drobná knížka /10 x13 cm/, která na 216 stránkách vytištěných petitem si všímá všech odvětví hospodářského života Čech ve své době.

Na prvních stránkách svého spisku se Dunder zabývá celkovým stavem průmyslové a zemědělské výroby. Netají se svými sympatiemi k drobným řemeslníkům. Ačkoliv říká, že "nechce být vychvalovatelem zastaralých cechovních obyčejů" /str.3-4/, přece jen vidí největší zlo v "neomezené svobodě" podnikání. Živě zachycuje situaci v průmyslové výrobě v Čechách v padesátých letech 19.století, kdy vyvrcholil proces průmyslové revoluce: "Znamenné pokroky průmyslu v Čechách zvrhly mnohá řemesla v díla fabriční, nebo je zviklaly aneb docelá vyvrátily..." /str.8/ Tak byli soukeníci a tiskaři již skoro úplně vytlačeni tovární velkovýrobou ve svém odvětví, a ne o mnoho lépe na tom byli rukavičkáři, cvočkaři i voskaři a výrobci mýdla. Při soupisu celkové hospodářské situace v zemědělství se tu dovídáme leccos o námezdní práci, i o výši mezd zemědělských dělníků. Tyto mzdy nebyly všude stejné, nejvyšší prý byly na Žatecku, nejnižší na Příbramsku. /str.12/ Dunder si všímá i chození dělníků z hor do české nížiny na žně i tažení "tisíců dělníků" z jižních Čech a ze Šumavy vždy v létě na práci do Rakous, hlavně do Vídně. "V Praze" píše dále" o sv. Jakubu spatřujeme každoročně nesmírné množství venkovského lidu srpy, kosami a hrabicemi opatřených, kteří od rozličných hospodářů na žně do práce se najímají. Lidé ti přicházejí nejvíce od Tábora." /str.13/ Zajímavé to jistě svědectví o jedné z doposud málo prozkoumaných cest rozvoje kapitalismu v našem zemědělství.

Druhá část této nepříliš přehledně uspořádané knížky přináší řadu zajímavých údajů o hornictví a o zemědělství. Všímá si všech odvětví na

svou dobu poměrně vyspělé rostlinné i živočišné výroby v Čechách. Byť i některé jeho údaje by jistě bylo zapotřebí ještě ověřiti, je nepochybně správný celkový obraz zemědělské výroby v padesátých letech, jak je zde zachycen. Takřka čtyřicet stránek věnoval Dundr lesnictví, popisu velikosti jednotlivých obor, zprávám o zvěři, o veškerém lesním hospodářství. Zdá se to dnes být neúměrné, ovšem v této době byl celkový význam lesů v národním hospodářství podstatně větší než je dnes. Jako o zajímavosti se tu dočteme i o tom, "že r.1854 z Děčínských a Českokamenických pil řezané měkké fošny do Hamburku byly vyvezeny, z nichž tam domy se postavily a do Kalifornie se vezly." /str.103/ Popis průmyslu bezprostředně spojeného se zemědělstvím zakončuje druhou část knihy.

Třetí část nese název "Dílny a fabriky, hutě, vysoké pece a hamry" /str 124-176/. Informace o různých odvětvích průmyslové výroby nejsou stejně podrobné. Velmi důkladný je popis českého železářství, kde jsou podrobné údaje o jednotlivých železárnách, jejich produkci a počtu zaměstnaných osob. Také oddíl o sklářství je dosti důkladný, uvádějí se tu i mzdy různých skupin sklářských dělníků. Na 17 stranách čteme o textilním průmyslu, ovšem informace nejsou stejně podrobné o všech krajích. Nejdůkladnější je část věnovaná obvodu chebské obchodní komory. Ostatním průmyslovým odvětvím právě tak jako v závěru obchodu, je věnováno již méně pozornosti. Svou knížku Dundr zakončil několika stránkami romantického vyprávění o pradávne minulosti průmyslu a obchodu v Čechách.

Ve svém líčení se opírá hlavně o soudobé tištěné zprávy, v části týkající se průmyslu je mnohdy výrazně patrný vliv zpráv obchodních a živnostenských komor. Pochopitelně budeme-li užívat údajů, je třeba vždy je srovnat s původními vydáními ve statistických zprávách komor. Cennější pro nás jsou však ty údaje, které Dundr podává zřejmě na základě vlastního pozorování, vlastní zkušenosti. Ale nejen v informacích, které přináší, je význam této knížky jako historického pramene. Je také v tom, že Dundr ve svých úvahách dosti zřetelně zachycuje smýšlení části českých vzdělanců o mnoha hospodářských otázkách své doby. Dundr je ovšem spíše jen registrátorem, než tvůrčím myslitelem. Na jedné straně se tu obrážejí stížnosti malovýrobců, kteří jsou tovární konkurencí proletarisováni, na druhé straně se autor na nejeđnom místě prohlašuje za stoupence všeho pokroku v hospodářském životě, který kolem sebe vidí.

Pozn.Dundrova "Čtení použil V.Vilikovský jako pramene informací v podružné otázce v Dějinách zemědělského průmyslu v Československu".Uvádí je na str.918 pod číslem 51 v ne zcela přesné citaci.

Jiří B e r a n:

J.V. FRIČ A POČÁTKY POLITICKÉ DRÁHY V.KLOFÁČE.

V pozůstalosti J.V.Friče, uložené v Literárním archivu Národního musea, se dochovalo několik zajímavých dokumentů o jeho stycích s Václavem Klofáčem roku 1890. Jsou to jednak dopisy Klofáčovy, jednak záznamy v deníku Fričově.

Vztah J.V.Friče k pozdějšímu čelnému představiteli národně sociální strany Václavu Klofáčovi byl v dosavadní historické literatuře značně idealisován. Klofáčův oficiální životopisec Bohuslav Šantrůček v oslavné práci "Václav Klofáč" /Praha 1928/ tvrdí, že Frič přilnul ke Klofáčovi neobyčejnou láskou a "v jeho temperamentu, v jeho žhavém nacionalismu a vroucím citění sociálním jakoby spatřoval pokračování svého života" /c.d.str. 41/.

Ve skutečnosti však - jak ukazuje pozůstalost Fričova - Fričův poměr ke Klofáčovi nebyl tak jednoznačný a bezvýhradně kladný, jak jej líčí Šantrůček.

Ke sblížení mezi Fričem a Klofáčem došlo na počátku roku 1890, v době jednání o punktacích. Frič byl těmito jednáními rozhořčen a projevoval velké obavy o další osud českého národa. Jeho obavy byly stupňovány počáteční kolísavostí mladočeských poslanců a rozpolceností jejich klůbu, o níž byl důvěrně informován. V této době sledoval zvláště pozorně studentské hnutí, v němž aktivně pracoval Klofáč. 16 února si zaznamenal ve svém deníku, že "konferoval" čtyři hodiny s Klofáčem. Od této doby spolu byli v dosti pravidelném osobním styku až do října 1890, kdy Frič zemřel.

Oba se shodovali především v názoru, že je třeba důsledně vystupovat proti punktacím. Právě tak jako u Friče, i u Klofáče se projevovaly výhrady k mladočeskému konservativnímu křídlu. V dopise, odeslaném 20. srpna z Německého Brodu, Klofáč napsal: "To je hrůza hrůzoucí s jakými lidmi se člověk setkává - ale jsou to mladočeši /!!!/ Člověk potom neví, kde přestává existence vola a začíná jiná staročecha nebo mladočecha." I když těmito slovy reagoval patrně na německobrodské poměry, je nepochybné, že jim dával širší platnost.

Frič podporoval Klofáče v jeho boji proti zrušení Akademického čtenářského spolku a - což bylo pro Klofáče nemálo důležité - snažil se mu opatřit peníze. To bylo zejména po té, když se mu Klofáč svěřil se svou tísnivou finanční situací. V dopise z 10.července psal /tento dopis měl v záhlaví tiště-

nou podobiznu Fričovu/, že má 40 zl.dluhů, jichž se chce zbavit, aby mohl začít nový život. Obrátil se prý k Jamu Patočkovi /Klofáč nedlouho předtím agitoval pro Patočku, když se Patočka ucházel o poslanecký mandát/, ale ten mu ani neodpověděl. Proto se bojí, aby Patočka v jeho žádosti neviděl studentskou vydíravost /zdá se, že tato obava byla oprávněná/. Své doznání zakončil prosbou s pathetickým zvoláním: "Prosím, buďte tak laskav, dopište mu a vysvětlete mu to - - ať zápasím a potácím se dál - - jen nechť nikdo nemůže ničeho mi vyčítat - ničeho a ničeho."

Frič byl Klofáčovi nakloněn, avšak zarážely ho některé rysy Klofáčova charakterem, které si neuměl vysvětlit. Nemohl na příklad pochopit to, že Klofáč měl v zásobě dopisní papíry s podobiznami lidí různých politických směrů. Když od něho dostal dopis s podobiznou Trojanovou, zarazilo ho to tak, že k Trojanovi připsal dvakrát podtržený otazník. Klofáč - jak vyplývalo i z jeho dopisů - nebyval důsledný ani ve svých politických projevech. O těchto i jiných skutečnostech Frič uvažoval a kladl si otázku, zda Klofáč není povrchní a těkavý. Uspokojoval se odpovědí, že je ještě mladý /zápis v deníku ze dne 2.srpna/.

Sám Frič - jak se zdá - cítil, že poukazem na Klofáčovo mládí nemůže beze zbytku odstranit své pochybnosti o něm. Aniž si to uvědomoval, měřil činnost Klofáčovu činností vlastní, především rokem 1848, kdy on sám - devatenáctiletý - stál na počátku své politické dráhy. Oba dva - Frič i Klofáč - svým způsobem vyjadřovali tendence své doby, a tím se odlišovali. Oba měli na počátku své politické dráhy jiné cíle, jiné ideje, iluze, uplatňovali jiné metody; jiná doba vyžaduje a vtiskuje svým představitelům jiné charakterové rysy a vlastnosti. I když se sám Frič v průběhu čtyř desetiletí naprosto změnil, přece jen tradice roku 1848 v něm žily a on se je snažil hledat kolem sebe. Proto nemohl nevidět, že Klofáčovi jde o něco zcela jiného než kdysi jemu. Domnívám se, že v tom tkvěla podstata jeho výhrad ke Klofáčovi.

Uvedené skutečnosti ukazují, myslím, dostatečně, že Šantrůčkovo tvrzení o bezvýhradně kladném vztahu J.V.Friče k V.Klofáčovi neodpovídá skutečnosti. Ukazují zároveň i to, že již u mladého Klofáče se objevovaly některé negativní charakterové rysy a vlastnosti, které se u něho v plné míře projeví v jeho politické činnosti v době pozdější.

Jan Havránek:

K OTÁZKÁM TRÍDNÍ DIFERENCIACE NA ČESKÉM VENKOVĚ NA PŘELOMU 19.A 20.STOLETÍ.

Pro poznání hospodářsko-spoločenské situace v českých zemích v období počátků imperialismu má velkou důležitost zjištění, jaký byl v té době stav třídní diferenciacie venkovského obyvatelstva. Je to jedna z dosud málo dotčených otázek, s níž jsou často spojovány nesprávné představy. Chtěl bych na tomto místě povědět několik poznámek ku dvěma dílčím problémům, v nichž je zvláště mnoho nejasností. Je to jednak otázka velikostního rozdělení rolnických hospodářství, jednak otázka početnosti těch drobných rolníků, kterým půda nestačila k obživě a kteří hledali další pramen obživy v průmyslu.

Základem pro zkoumání třídního rozdělení vesnického obyvatelstva jsou jeho majetkové poměry. I když to není zcela vystihující, vychází se obvykle z dělení podle výměry pozemků. Avšak není vždy rozhodující velikost půdy zapsaná v knihách na jméno toho či jiného majitele, ale rozloha té půdy, kterou skutečně obhospodařoval. Vždyť půda zatížená vysoce hypotékou se z hlediska hospodářského efektu pro svého majitele nikterak nelišila od půdy, kterou si připachtoval. Lenin ve "Vývoji kapitalismu v Rusku" věnuje mnoho pozornosti této otázce a na základě důkladné analýsy přesvědčivě dokazuje, že při posuzování třídní struktury ruské vesnice není možno rozdělovat hospodářství podle velikosti přidělu, ale je nutno "za základ rozeskupení vzít vždy nezbytně rozsah a typ hospodářství"^{1/} Majetkové poměry v našem zemědělství byly ovšem vzhledem k odlišnému historickému vývoji jiné než v ruském, ale tato methodická poučka Leninova plně platí i při studiu třídní struktury naší vesnice.

Co se o této otázce dočte žák naší střední školy ve své učebnici, nejrozšířenější a asi též nejčtenější, byť i někdy nedobrovolně, knize o českých dějinách? Dočte se zde, že: "Drobení selských usedlostí pokračuje i v této době [1890-1914]. Podle velikosti bylo v Čechách a na Moravě asi 1,000.000 hospodářství o rozloze 1-2 ha. Tento milion představoval 70% všech hospodářství, ale patřilo jim pouze 6,5 % veškeré zemědělské půdy. Není proto divu, že na venkově byl hlad po půdě. Silně se začal rozšiřovat pacht. Téměř 40 % všech hospodářství si připachtovalo k své rozloze ještě další půdu a 10 %

1/ Lenin, Spisy, sv.3., str.94

tvořila hospodářství, která měla půdu jen propachtovanou."^{2/}

Jsou údaje v tomto odstavci správné? Nejsou. Nesprávný je již údaj "o rozloze 1-2 ha", protože v Čechách a na Moravě bylo v roce 1896 1,005.878 případů pozemkové držby mezi 0 - 2 ha. To je jistě vážný omyl, avšak ještě vážnější je ta skutečnost, že v tomto odstavci je zaměněn případ pozemkové držby a hospodářství /či zemědělský závod, jak o něm mluví statistiky /. Při směřování těchto dvou hledisek dochází se v učebnici - a to není ojedinělý případ v naší nové historické literatuře - k nesprávnému obrazu třídní struktury české vesnice v této době. Tento nesprávný obraz vznikl tím, že jako - samozřejmě velmi malá - rolnická hospodářství byly počítány nejen případy zemědělské pozemkové držby, ale i případy pozemkové držby parcelové, a to i ve všech městech,

O tom, jaká byla skutečná situace, nás daleko lépe než sčítání pozemkových držeb, provedené v roce 1896, o než se opírají výše uvedená čísla, informuje sčítání zemědělských závodů, které bylo podniknuto 3. června 1902. Při tomto sčítání bylo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku napočítáno 917.826 zemědělských závodů. Z nich 436.468 hospodářství, t.j. 47,6%, hospodařilo na rozloze menší než 2 ha. Již toto číslo ukazuje, jak údaje o pozemkové držbě nevystihují velikoštní rozdělení rolnických hospodářství. Není také možno přehlížet velikou úlohu připachtované půdy. Z celkového počtu hospodářství mělo 361.046 půdu zčásti připachtovanou a 91.737 pouze půdu připachtovanou. Kromě toho bylo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku ještě 7878 závodů, které hospodařily pouze na půdě deputátní a služební. Tak pouze 457.065, t.j. 49,8% zemědělských závodů v českých zemích hospodařilo jen na vlastní půdě.^{3/} Tato čísla znovu ukazují, jak údaje o pozemkové držbě nevystihují situaci v českém zemědělství v této době.

Údaje statistiky z roku 1902 byly však také v naší nejnovější historické literatuře užívány, ne však vždy správně. Použili je na př. Ed. a Z. Kučerovi ve své povrchní a diletantské práci "O agrární stát" /Praha 1955/, a to údajů o rozdělení hospodářství podle velikostních skupin a o procentuálním podílu hospodářství s připachtovanou půdou na každé velikostní skupině. Citují je však z původního vydání v Oesterreichische Statistik nebo z nějakého spolehlivého jiného vydání? Nikoliv. Citují je ze skript /1/ Ing.Lad. So-

2/ Dějiny ČSR, vyd. z roku 1952, str.167

3/ Oesterreichische Statistik, sv.LXXXIII.,1.Heft, str, 2 a 16

botky a uvádějí, že jde o statistiku, zachycující stav z prvních let republiky, t.j. roku 1920", (1) a omlouvají se čtenářům, že tyto údaje i tak vcelku vystihují stav v předválečném období. Kromě této základní hrubé chyby jsou v tabulce nepřesnosti při vypočítávání procent a také větší nesprávnost - mezi závody velikostní skupiny 5 -10 ha bylo v Čechách 62% závodů s půdou jen vlastní a ne 21%, jak uvádějí Kučerovi, a naopak 36% závodů s půdou vlastní i připachtovanou a nikoliv 76%, které jsou uvedeny v této tabulce.^{4/} Tak neodpovědně se zachází v této knize se statistickými údaji.

Od této málbseriousní práce se statistikami se zásadně liší drobná, ale velmi pečlivě zpracovaná studie Pešova "Několik poznámek k vývoji zemědělství Na Moravě a ve Slezsku v letech 1890-1917 /ČMM, 1955, str. 107-125/. Autor si zde všímá - ovšem pro Moravu a Slezsko - všech základních otázek zemědělství, s jedinou však výjimkou - podílu obyvatelstva, jímž částečnou obživu skýtala práce v průmyslu, na celkovém počtu zemědělského obyvatelstva.

Ve statistice zemědělských podniků se tato skupina projevuje jako skupina "zemědělských závodů spojených s jinými závody nebo s prací námezdnou"^{5/}. Četná skupina zemědělských závodů byla právě v kapitalistický vyvinutějších zemích spojena s různými vedlejšími nezemědělskými výdělky. Na dvojjaký charakter těchto výdělků ukázal Lenin: "... spojování zemědělství s jinými zaměstnáními má u různých skupin zemědělců různý a protichůdný význam. Pro malé zemědělce znamená proletarisaci, omezení samostatnosti zemědělce, neboť se zemědělstvím jsou zde spojována taková zaměstnání jako námezdní práce, drobné řemeslo, maloobchod atd. "Pro velkého sedláka a statkáře znamená však, jak přesvědčivě dokazuje Lenin, vedlejší zaměstnání naopak ještě další hospodářské sesílení."^{6/}

Mimořádně veliký podíl podniků s vedlejšími nezemědělskými výdělky v Čechách vynikne ve srovnání s ostatními částmi Předlitavska. V Čechách byla roku 1902 situace takováto:

Ze zemědělských závodů o příslušné výměře bylo spojeno s vedlejším výdělkem:

výměra v ha:	námezdní prací v průmyslu, obchodu a dopravě	domácím průmyslem	námezdní prací bez bližšího označení	námezdní prací zemědělskou	průmyslovými závody a živnostmi
do 0,5	21,7%	16,7%	5,0%	20,3%	} 16,1%
0,5-1	18,1%	13,8%	5,1%	21,4%	
1 - 2	16,2%	13,0%	4,5%	19,7%	

4/ Kučera E. - Kučerová Zd., O agrární stát, str.12

5/ Statistická příručka království českého, 1.vyd.z roku 1909, str.184

6/ Lenin. Vývoj kapitalismu v zemědělství, str. 155-156

výměra v ha:	námezdní prací v průmyslu, ob- chodu a dopravě	domáckým průmyslem	námezdní pra- cí bez bližší- ho označení	námezdní prací zemědělskou	průmyslovými závody a živ- nostmi.
2 - 5	10,6 %	10,3 %	3,0 %	13,2 %	18,8 %
5 - 10	} 1,7%	} 3,2 %	} 1,0 %	} 3,2 %	} 17,4 %
10 - 20					
20 - 50					
50 - 100					
přes 100					37,8 %

Tato tabulka zřetelně ukazuje, že z hospodářství do 2 ha bylo v Čechách přes 50 % a z hospodářství mezi 2 - 5 ha přes 40 % spojeno s vedlejšími výdělky mimo oblast zemědělské výroby, převážně v průmyslu. Zvláště zajímavý je při tom veliký podíl domáckého průmyslu, jenž je v Čechách více než dvojnásobný ve srovnání s Moravou, Slezskem i veškerým ostatním Předlitavskem. Ve Slezsku byl procentuální podíl podniků s vedlejším nezemědělským výdělkem u skupiny do 0,5 ha větší než v Čechách - přes 60 % u ostatních velikostních skupin sice menší než v Čechách, ne však o mnoho. Podstatně větší však než v Čechách tu byl podíl námezdní práce v průmyslu na vedlejších výdělcích. Na Moravě již podíl vedlejších nezemědělských výdělků u hospodářství pod 2 ha je menší než 40 % /39,4%/ a u skupiny 2-5 ha činí 30,2 %. V celém ostatním Předlitavsku pracovalo mimo své práce ve vlastním hospodářství v průmyslu a v ostatních odvětvích nezemědělské výroby jen 25,7 % hospodářství do 2 ha a 19,2 % z podniků o 2 - 5 hektarech. ^{8/}

Uvedená čísla a také srovnání s ostatními zeměmi habsburské říše nám velmi názorně ukazují, že na českém venkově byla již na počátku 20. století velmi početná vrstva osob, pro něž bylo zemědělství jen částečným pramenem, obživy. To se muselo projevit v jejich mentalitě a také v jejich účasti na veřejném a politickém životě. Tato skutečnost nepochybně komplikuje obraz třídní struktury naší vesnice za kapitalismu a je nutno k ní při studiu rolnické otázky v Čechách přihlížet.

7/ Tabulka propočtena na základě údajů Oesterreichische Statistik, sv. LXXIII., 1. Heft, str. 2, str. 41-42

8/ Údaje pro Moravu, Slezsko a ostatní Předlitavsko mimo české země propočteny na základě týchž údajů.

Vlasta Veselá:

JAK BYLO INFORMOVÁNO ČESKÉ DĚLNICTVO O BOJI A PROBLÉMECH RUSKÉ SOCIÁLNÍ
DEMOKRACIE V LÉTECH 1905-7.

V době, kdy naše marxistická historiografie nedorešila ještě řadu zásadních otázek českého dělnického hnutí, zůstává samozřejmě nedotčeno mnoho dílčích problémů, které nám pomohou, budou-li řešeny, osvětlit a ukázat život a boj našeho dělnictva v minulosti v celé jeho mnohotvárnosti a složitosti.

Jednou z takovýchto dílčích otázek, týkajících se dělnického hnutí, je i otázka, do jaké míry byla naše dělnická třída informována o vývoji a boji ruské sociálnědemokratické strany před I. světovou válkou, zvláště pak o boji bolševiků za vybudování skutečně-revoluční dělnické strany, a jejich boji proti menševikům a reformistické ideologii. Zvláště důležitou je tato otázka v revolučním období let 1905-1907, kdy se boj ruské dělnické třídy stává vzorem pro všechny světový proletariát. Je možno říci, že české dělnictvo bylo o těchto otázkách informováno, že mu jméno Leninovo a bolševiků nebylo zcela neznámo. Současně je však nutno zdůraznit, že jeho informátoři buďto skutečný význam boje bolševiků vedených Leninem nepochopili, nebo, a to ve většině případů, informovali je jednostranně z menševického stanoviska. Charakteristickými pro zaměření a smysl informací, které se českým dělníkům dostaly, jsou i dva dokumenty, o kterých se dále zmíním. Tyto dva dokumenty patří k prvním, jež seznamovaly české dělnictvo se jménem Leninovým a činností bolševiků.

Velmi zajímavý je článek uveřejněný v theoretickém časopise československé sociální demokracie "Akademii" ročník IX. /rok 1905/, pod názvem "Socialismus v ruské revoluci", na který posud, pokud je mi známo, nebylo upozorněno. Článek je podepsán pseudonymem Verus.^{1/}

1/ Podle Dolenského "Slovníku pseudonymů a kryptonymů v čsl. literatuře" /1934, IV. vyd./ podepisovalo se pseudonymem Verus několik autorů. Při určování autora uvedeného článku došla jsem k závěru, že jde patrně o Viktorina Pšorna, u jehož jména je poznamenáno, že přispíval do časopisu "Osvěta lidu". Tento časopis měl obdobný charakter jako "Akademie". Nikdo z ostatních autorů používajících pseudonym Verus neměl, pokud jsem mohla zjistit, k časopisu "Akademie" bližší vztah.

Autor vytýká ruské sociální demokracii, že v napjatém revolučním ovzduší ledna roku 1905 se zabývala učenými a jedovatými polemikami a vydáváním brožur /jmenuje Lenina a Plechanova/, ve kterých se potírají navzájem menševická a bolševická frakce. Z této části článku přímo vyzařuje osudné podceňování theorie československé sociální demokracie před I.světovou válkou, které bohužel zanechalo stopy i v dalším vývoji našeho dělnického hnutí.

Dále pak autor zdůrazňuje: "Uprostřed těchto polemik byla překvapena sociálně demokratická strana hroznými událostmi ze dne 22.ledna. Čest ruského socialismu zachránili vlastně sociální revolucionáři, kteří místo theoretických sporů a učených vyčkávání až poslední mužik stane se průmyslovým dělníkem, chopili se činného organisování povstání proti carské vládě". "Zato" - píše dále autor - "ruská sociální demokracie nekonala svou povinnost, alespoň ne v takové míře jak měla a mohla, ba ani ne tak, jako jí potíraná ruská liberální inteligence". V závěru článku pak autor vyzývá ruskou sociální demokracii, aby na tato obvinění vyslovená v "Akademii" odpověděla. "Jsme právem zvědaví na to", píše se v článku, "ohradí-li se ruská sociální demokracie proti těmto kompromisujícím /zde snad jde o tiskovou chybu a má být kompromitujícím/ výčitkám. Posud se tak nestalo".

Druhým dokumentem je článek, uveřejněný v sociálně demokratickém časopise "Severočeský dělník" ze dne 14. prosince 1906 pod názvem "Dva směry v ruské sociální demokracii". Jde vlastně jen o obsah článku R. Strelzowa publikovaného v časopise "Sozialistische Monatshefte", ročník 1906. Zdá se, že autor článku excerpovaného "Severočeským dělníkem", R. Strelzow, byl buď ruský liberální měšťák anebo menševik, neboť v závěru článku vytýká západoevropskému socialistickému tisku, že podporoval ruský revoluční romantismus budovaný ne na základě ruské skutečnosti, nýbrž na základě cizích doktrín. Je také možné, že se R. Strelzow jen opíral ve svém článku o materiál posbíraný po ruských liberálních časopisech, neboť závěry učiněné v tomto článku se nápadně podobají na př. vývodům ruského liberálního časopisu "Osvoboždění", který Lenin cituje v doslovu práce "Dvě taktiky sociální demokracie v demokratické revoluci". V podstatě se autor v článku "Dva směry v ruské sociální demokracii" zabývá krátce historií rozporu v ruské sociální demokracii, při čemž zdůrazňuje, že: "Většina s Leninem v čele hájila ideu přepjatého centralismu, menšina, vedená Martovem viděla v tomto přepjatém centralismu právem nebezpečí pro pohotovost a výkonnost strany". Dále se zabývá

nejdůležitějšími problémy současné situace, v jejichž řešení nebo v názoru na jejich řešení, se oba směry liší, při čemž jako správné označuje názory menševiků. Názory bolševiků vykládá pak velice nejasně a někdy dokonce jeho tvrzení neodpovídají historické pravdě. Vyzdvihuje "realistický postoj" menševiků a odmítá "sen bolševiků o neodvratném ozbrojeném povstání a revoluční romantiku" bolševiků, která, jak zdůrazňuje, již nadělala v ruském revolučním hnutí mnoho škody.

Tyto falešné informace, které přímo hanobily činnost ruské sociální demokracie, především pak bolševiků a zlehčovaly význam Leninova boje za revoluční teorii, měly v českém dělnictvu pěstovat odpor proti revoluční cestě, kterou ruští bolševici nastoupili pod Leninovým vedením.

Robert K v a č e k:

NEZNÁMÝ DOKUMENT O STANOVISKU ÚV KSČ K JEDNÁNÍ O T.ZV. NÁRODNOSTNÍ STATUT
V KVĚTNU R. 1938.

V archivu ministerstva zahraničních věcí v kartonu, obsahujícím materiály kabinetu ministra zahraničí z r.1938, se nalézá pod č. 2073 dosud v historické literatuře neznámý dopis ÚV KSČ z 18.května 1938 - podepsaný K. Gottwaldem a B. Köhlerem - adresovaný dr. Kroftovi, který je významným dokumentem k jednáním o vyřešení sudetské otázky o t.zv. národnostní statut, jež byla v květnu 1938 zahájena mezi vládou a Henleinovci.

KSČ v něm oprávněně žádala, aby se těchto rozhovorů zúčastnili i její zástupci. Kromě argumentů, uvedených v dopise, je třeba připomenout, že právě ona dala svými návrhy ze 6. listopadu 1936 vlastní popud k demokratickému řešení sudetské otázky /srv.K.Gottwald, Spisy VII.,SNPL 1953, p.241-247/ a tyto návrhy pak opakovala a precisovala v memorandu klubu komunistických poslanců a senátorů z března 1938 vládě /srv.Rudé právo 2.dubna 1938/.

Zástupci německých komunistů ovšem k jednání o t.zv. národnostní statut nakonec přizváni nebyli. Souviselo to i s celkovou tendencí zástupců české buržoasie dohodnout se především s Henleinem. Otiskujeme dokument pro jeho závažnost v plném znění.

V Praze, dne 18.května 1938.

Panu zahraničnímu ministru

Dru.K.Kroftovi

v P r a z e .

Pane ministře!

V tiskové zprávě ze dne 17.t.m. o přijetí vyslance B.C.Newtona a francouzského vyslance de Lacroix zahraničním ministrem Dr.Kroftou za účelem sdělení odpovědi československé vlády na demárši západních mocností ze dne 7.května se mimo jiné praví:

"Současně se sděluje vládě anglické a francouzské, že o obsahu národnostního statutu bude po jeho vyhotovení ihned jednáno se zástupci národností, zvláště národnosti německé."

Z této formulace bylo by lze vyvozovati, že má býti skutečně demokraticky spravedlivým způsobem započato jednání se všemi zástupci národností, zvláště národnosti německé, o národnostním statutu. Bohužel připouští dalšívěta tiskové zprávy, která citovanou formulaci následuje, domněnku, že tomu tak býti nemá. Tato věta zní:

"Budou navázány styky s oběma tábory se Sudetoněmeckou stranou a se sociálními demokraty."

Podobný postup by znamenal, vyloučení naprosto nedemokratickým způsobem z jednání německý tábor, vedený Komunistickou stranou. Kromě toho je zde ještě německý tábor demokratických příslušníků Landbundu, německých katolíků, jakož i německých demokratů, kteří nejsou ochotni dáti se Sudetoněmeckou stranou fašisticky usměrniti. Komunistická strana má v obou sněmovnách Národního shromáždění 8 [německých]^{1/} zástupců. To je víc, než měla bývalá vládní strana - Bund der Landwirte. Komunistická strana má za sebou přes 120.000 německých voličů, jak to dokazuje výsledek posledních parlamentních voleb. Protestujeme proti každému pokusu vlády, vyloučení z jednání o národnostním statutu zcela nedemokratickým způsobem 120.000 v obraně demokracie a republiky pevných německých voličů.

1/ Vepsáno Kl.Gottwaldem perem nad řádek.

Komunistická strana byla první stranou, která předložila vládě konkrétní návrhy na demokratické řešení německé otázky v republice. Komunistická strana bojuje mezi německým obyvatelstvem pevně a odhodlaně proti fašistickému ohrožení republiky a za smírné demokratické vyřešení německé národnostní otázky v duchu rovnoprávnosti německého obyvatelstva v tomto státě. Komunistická strana předložila vládě také své návrhy k národnostnímu statutu a žádá, aby zástupci jejich 120.000 německých voličů brali účast při jednání o národnostním statutu.

Naše strana je názoru, že o národnostním statutu má býti jednáno a hlasováno parlamentem a jeho orgány. Kdyby vláda měla před tímto jednáním vésti porady se zástupci národností, zvláště národností německé, trváme na tom, aby také komunističtí zástupci národností byli jménem 120.000 německých voličů těmto poradám přítomni.

Za: ÚV KSČ [razítko]

Gottwald Bruno Köhler^{2/}

2/ Vlastnoruční podpisy

PŘEDNÁŠKA AKADEMIKA VÁCLAVA VOJTÍŠKA O JOSEFU EMLEROVI.

U příležitosti 120. výročí narození významného českého historika Josefa Emlera uspořádala filosoficko-historická fakulta Karlovy university dne 24.ledna t.r. vzpomínkový večer s přednáškou akademika Václava Vojtíška o Emlerově životě a díle. Přednášející nastínil obraz doby, v níž Josef Emler žil a zhodnotil veliké životní dílo, jež Emler po sobě zůstavil jako profesor pomocných věd historických na naší fakultě i jako archivář hlavního města Prahy a editor významných sbírek pramenů k starším českým dějinám. Akademik Vojtíšek vylíčil i krásné charakterové rysy Emlerovy, jeho velikou skromnost, pracovní houževnatost, jeho ryzí vlastenectví i sociální cítění. Josef Emler zasvětil celý svůj život vědě a národu a zanechal po sobě dílo nepomíjející hodnoty. Akademik Vojtíšek i děkan fakulty prof.dr.M.Čadlík, jenž slavnostnímu zasedání předsedal, vyzvedli život a dílo Josefa Emlera jako velký příklad naší mladé generaci vědeckých pracovníků. V závěru večera přečetli posluchač katedry dějin umění Jirů ukázky z Emlerovy korespondence. Večera se zúčastnili kromě učitelů a posluchačů naší fakulty i vědeckí pracovníci z Historického ústavu ČSAV, z pražských knihoven, archivů a j.

Ivan Hlaváček

HODNOCENÍ VĚDECKO-VÝZKUMNÉ PRÁCE KATEDRY.

Zasedání katedry dne 21.února t.r. bylo věnováno hodnocení splněných vědecko-výzkumných úkolů katedry. Vedoucí katedry prof. Husa podal zprávu o postupu práce na vytyčených kolektivních úkolech i o individuální vědecké činnosti jednotlivých členů katedry v uplynulém semestru. Akademik Vojtíšek doplnil zprávu prof.Husy výkladem o postupu prací na soupisu městských knih do roku 1526 a na přípravě edice pramenů k dějinám Karlovy university.

V oponentském řízení byl pak hodnocen splněný vědecko-výzkumný úkol katedry - I.díl Příspěvků k dějinám třídních bojů v Čechách, věnovaný nevolnickému povstání roku 1775 /AUC 1955 Historica 6 /. Oponentské posudky, vypracované děkanem fakulty prof.dr.M. Čadlíkem a proděkanem doc.dr.Fr. Kavkou, zhodnotily vcelku kladně vydaný sborník a ocenily zejména úsilí o kolektivní práci na vytyčeném úkolu. Oba oponenti přednesli i podnětné připomínky, k nimž bude možno vzít zřetel při práci na připravovaném II. dílu příspěvků k nevolnickému povstání r.1775. Prof. Čadlík poukázal zvláště na potřebu objasnění otázky, jaký ohlas mělo toto povstání v soudobé literatuře a umělecké tvorbě a jaká byla účast pruských agentů v přípravách povstání. Doc. Kavka zdůraznil zejména potřebu hlubšího studia celkové ekonomicko-sociální situace ve zkoumaném období.

VEŘEJNÉ ZASEDÁNÍ KATEDRY O ÚKOLECH STUDIA DĚJIN KARLOVY UNIVERSITY

Dne 22.března uspořádala katedra československých dějin a archivního studia veřejné zasedání, na němž akademik Václav Vojtíšek proslavil přednášku "O úkolech studia dějin Karlovy university". Přednášející podal přehled dosavadních pokusů o zpracování historie naší university, seznámil posluchače se stavem universitního archivu a nastínil způsob, jak by mělo být v další práci na dějinách Karlovy university postupováno. Upozornil zejména, že se na tomto úkolu musí účastnit zástupci všech fakult naší university, avšak hlavní práci /zejména heuristickou a edič-

ní/ bude nutno svěřit odborně školeným historikům. Bude třeba obrátit pozornost především na kritické vydávání pramenů a na průpravné monografické studie, dříve než bude možno přikročit k syntetickému vylíčení dějin všech oborů, zastoupených na naší universitě.

V diskusi, jež po přednášce následovala a jíž se zúčastnili rektor Karlovy university prof. dr.M.Katětov, děkan filosoficko-historické fakulty prof.dr.M.Očadlík, člen korespondent ÚSAV doc. dr.F.Roubík, dále zástupce geologicko-geografické fakulty a členové katedry československých dějin a archivního studia, byly vyjasněny základní organizační a metodické předpoklady, s nimiž je třeba k tomuto závažnému úkolu přistupovat.

V závěru zasedání byla učiněna tato usnesení:

1. Vzhledem k tomu, že k práci na dějinách Karlovy university nelze přikročit bez řádného personálního i materiálního vybavení universitního archivu, upozorňuje katedra československých dějin a archivního studia ministerstvo školství a rektorát Karlovy university, že je naléhavě třeba, aby bylo neprodleně systemisováno místo vedoucího pracovníka universitního archivu, jakož i místa dalších vědeckých, odborných i administrativních síl tak, aby mohl archiv plnit nejen běžné úkoly rázu úředního, nýbrž aby mohl přikročit i k soustavné práci výzkumné i ediční. Zároveň by mělo být uvaženo o znovuzřízení funkce vědeckého inspektora tohoto archivu.
2. Katedra upozorňuje rektorát, že je třeba zařadit do edičního plánu na rok 1958 vydání Statut Karlovy university, jakož i edice dalších základních pramenů k dějinám naší university ve výhledovém edičním plánu pro léta následující.
3. Katedra navrhuje, aby byl založen zvláštní sborník, který by přinášel přípravné monografické studie k dějinám naší university.
4. Pro další práci na dějinách Karlovy university mohl by mnoho vykonat plánovaný Kabinet pomocných věd historickýchna filosoficko-historické fakultě, jehož hlavním úkolem by měla být soustavná práce na shromažďování, evidenci, opisování a publikování pramenů k dějinám Karlovy university. Doporučuje se proto, aby Kabinet pomocných věd historických byl urychleně uveden v život a řádně personálně i věcně vybaven.
5. Členové katedry se zavazují, že budou na úkolu dějin Karlovy university spolupracovat přípravnými monografickými studii.

Tato usnesení byla zaslána ministerstvu školství a rektorátu Karlovy university s žádostí o uskutečnění navrhovaných opatření. V příštím čísle Zápisků podáme zprávu o tom, co bylo v této věci učiněno.

DISKUSE O ZÁKLADNÍCH EKONOMICKÝCH ZÁKONECH PŘEDKAPITALISTICKÝCH FORMACÍ.

V souvislosti se studiem učebnice politické ekonomie uspořádaly katedry československých dějin dne 9.března t.r. společně zasedání, věnované otázkám formulace základních ekonomických zákonů předkapitalistických formací. Úvodem shrnul prof. Husa výsledky obsáhlé diskuse sovětských historiků o základním ekonomickém zákonu feudalismu, publikované na stránkách časopisu "Voprosy istorii" a poukázal na některé odchylnosti ve formulaci tohoto zákona, k nimž dospěla tato diskuse ve srovnání se starší formulací, obsaženou v sovětské učebnici politické ekonomie. V rozpravě, jež následovala, byla věnována pozornost zejména některým specifickým rysům ekonomického vývoje v českých zemích a upozorněno na některé společné rysy v ekonomice společenských formací otrokařské a feudální. Zároveň bylo v diskusi poukazováno na obtížnost problému a byly vyslovovány i vážné zásadní pochybnosti, zda vůbec lze v jedné větě shrnout hlavní rysy základního ekonomického zákona té které společenské formace, nechceme-li ulpět na formulaci příliš povšechné a schematické, jejíž užitek by byl pro historickou vědu značně problematický. - Diskuse se zúčastnili i někteří členové katedry dějin SSSR a RSSS a katedry věd o antickém starověku.

KDY BUDE USTAVENA ARCHIVNÍ VĚDECKÁ RADA?

V současné době prochází celé naše archivnictví hlubokými proměnami. Dokončuje se sjednocení státní archivní správy, mění se struktura archivní sítě, sřizují se archivy nové a pozměňuje se postavení některých archivů starých, vytyčují se archivním pracovníkům závažné perspektivní úkoly inventarisační, ediční a j. Je třeba uznat, že v posledních letech bylo vykonáno mnoho záslužné práce pokud jde o záchranu, uspořádání, inventarisační a zpřístupnění archivních fondů. Pro historické bádání je s velkým užitekem, že v krátké době vyšly "Průvodce" po několika předních našich archivech a že se na dalších usilovně pracuje. Rovněž tak zpřístupnění většiny archivů církevních, jež byly dříve namnoze zcela uzavřeny historickému průzkumu, znamená neobyčejné obohacení heuristických možností.

Na druhé straně však by nebylo správné skrývat, že se mnohých zkušených archivních pracovníků a historiků zmocňují roztrpčení a obavy, prýštíeli s poznání, že mnohé z toho, co se v oblasti nové organizace našeho archivnictví podniká, se děje bez všestranného odborného uvážení a že o nejzávažnějších otázkách archivní správy rozhodují lidé bez náležitě odborné a vědecké kvalifikace. Není tajemstvím, že v archivní administrativě se pod záminkou zvýšené bdělosti a ostražitosti zahnízdivly formy tuhého byrokratismu a že jsou mechanicky uplatňovány, ať jde o dokumenty z doby raného středověku nebo z doby nejnovější. Je třeba otevřeně říci na adresu Archivní správy ministerstva vnitra, že policejné-byrokratické metody, jež pronikly do archivářské praxe, jsou zcela cizí vědeckému světu a jsou jednou z objektivních příčin, brzdících další rozvoj historického bádání.

Za zvláště považlivé pokládáme, že Archivní správa ministerstva vnitra necítí potřebu slyšet mínění odborníků z pracovišť ČSAV a z vysokých škol v otázkách, jako je na příklad úmysl rušit některé významné archivy se starou badatelskou tradicí nebo že nepovažuje za nutné se radit se zkušenými odborníky v otázkách směrnice pro skartování písemností, konservace archiválií, v otázkách perspektivních plánu katalogisačních, edičních a m.j. Vždyť dnes už má většina ministerstev a resortních institucí své poradní orgány ve vědeckých radách, na jejichž dobrozdání závisí řešení všech zásadních otázek příslušných oborů. Je tudíž nepochopitelné, proč dosud nebyla ustavena Archivní vědecká rada, o jejíž potřebě se již několik let hovoří a jejíž zřízení je stanoveno v § 8 vládního nařízení o archivnictví ze 7.V.1954. Archivní správa ministerstva vnitra by si měla plně uvědomit svou velkou odpovědnost za to, že činí bez náležitého odborného zvážení rozhodnutí, jež se namnoze dotýkají nenahraditelných národních písemných památek jedinečné historické ceny. Je nejvyšší na čase, aby se v resortu, jemuž správa státních archivů podléhá, všeobecně všílo vědomí, že veřejné archivy mají plnit nejen úkoly pořadací, evidenční a konservační, nýbrž že jsou to zároveň i významná střediska práce vědecko-výzkumné, jež nelze odpovědně spravovat bez odborně kvalifikovaného vedení a bez vědeckého poradního sboru, jemuž bude dáno právo vyjadřovat se ke všem archivním opatřením zásadního rázu.

V. H u s a

SEZNAM DIPLOMOVÝCH PRACÍ ZE SEMINÁŘŮ ČLENŮ KATEDRY ČESKOSLOVENSKÝCH DĚJIN A ARCHIVNÍHO STUDIA, KTERÉ BYLY OBHÁJENY VE ŠK.R.1955/56.

/hvězdičkou označené práce byly klasifikovány výborně/

Československé dějiny

Seminář prof.dr.V. Husy:

Bartoloměj Daniel, "Příspěvky k dějinám Cikánů v českých zemích do poloviny 18.století"

Jaroslav Fiala, "Spory nevolníků s vrchnostmi na Loketsku v 60tých a 70tých letech 18.století"

- Věra Janíková, "Hospodářské a sociální poměry na panství Chlumec n/Cidlinou v době seelského povstání v Čechách roku 1775"
- *Luboš Lancinger, "Čtyři artikuly pražské"
- *Jiří Svoboda, "Hospodářské a sociální poměry na panství litomyšlském v druhé polovině 18.století"

Seminář doc.dr.Frant. Kutnara:

- Alena Borovcová, "Dva kronikáři Lomnicka a Novopacka z doby počátků národního obrození"
- Božena Kašparová, "Jan Stanislav Skrejšovský a list "Politik" v letech 1862-1867"
- Bohumír Kozák, "Historie plátenictví na Lomnicku v první polovině 19.století"
- *Milan Nyška, "Vývoj plátenictví v severní Moravě a severozápadním Slezsku ve 40tých letech 19.století"
- *Karel Novotný, "Klástersní manufaktura v Oseku v 18.století"
- Alois Veverka, "Domácká cvočkářská výroba na Hořovicku v 60tých letech 19.století"
- *Jiří Zahálka, "Alois Beer, kronikář a kreslíř z Dobrušky 1833-1897"
- Marie Zykánová, "Arbesův vztah k revoluci a Pařížské komuně"

Seminář odb.as.dr.V. Olivové:

- *Libuše Brodová, "Stávkové boje horníků v prosinci 1921 a únoru 1922"
- *Bohumil Černý, "Obilní monopol a jeho důsledky"
- Emilie Frajdlová, "Boj dělnictva proti zhoršení sociálního pojištění"
- Milan Gajdoš, "Komunistická studentská frakce v Praze a studentské hnutí v r.1922-1924"
- *Peter Chlebo, "Štrajk polnohospodářských robotníků na Slovensku v roce 1929"
- Naděžda Jakoubě, "Protidrahovní demonstrace na přelomu roku 1924-1925"
- Václav Jiša, "Mzdový boj textilních dělníků ve středních a východních Čechách v roce 1925"
- *Jiří Kodeš, "Vznik mezinárodního všeodborového svazu"
- Věra Pochmanová, "Stávkový boj horníků Kladensko-slánského revíru v říjnu 1928"
- *Robert Sak, "Stávka kovodělníků v roce 1922"
- Ludvík Tischler "Vznik Federace proletářské tělovýchovy"
- *Stanislav Tumis, "Generální stávka horníků v roce 1923"
- Drahoslava Pospíšilová, "Parlamentní volby roku 1925"

Archivní studium

Seminář akademika V.Vojtíška:

- Vilém Herold, "O nejstarší městské knize lounské"
- Karel Kučera, "Reformy tereziánské: na Karlově universitě"
- *Miroslav Moutvic, "Drekční knihy pražského arcibiskupství z doby předhusitské"
- Eugenie Šaňková, "Majetek a správa kolejí Karlovy university" /1348-1622/
- *Dušan Třeštík, "České formuláře třináctého století a otázka Jindřicha Vlacha"

František Zahrádka, "Úřad perkmistra pražských viničných hor v době Ferdinanda I." /1547-1564/

Seminař doc.dr. Z. Fialy:

Zbyněk Malý, "K počátkům diplomatické činnosti českých měst"

*Rostislav Nový, "Listiny českých biskupů do roku 1301"

Ivo Plecháček, "Apelační soud v Čechách do r.1644"

= . =

Z celkového počtu 54 obhájených diplomových prací na katedrách československých a obecných dějin naší fakulty v letním semestru letošního roku bylo 28 klasifikováno jako výborné. O některých konstatují posudky sponentů, že převyšují požadavky, kladené na výborné práce diplomové a že by si zasluhovaly vydání tiskem. Z podnětu naší katedry usnesla se fakultní rada doporučit rektorátu Karlovy university, aby kromě dosavadních celofakultních periodik /Universitas Carolinae a Acta Universitatis Carolinae/ bylo umožněno další vydávání publikační řady "Práce ze seminářů a kateder filosoficko-historické fakulty KU" kde by byly uveřejňovány nejlepší disertace diplomové, kandidátské a j.

ÚČAST ČLENŮ KATEDRY
NA NIMOFAKULTNÍCH VĚDECKÝCH ZASEDÁNÍCH
V LETNÍM SEMESTRU 1956.

Na zasedání historicko-filosofické sekce ČSAV dne 15. března t.r. přednášel člen korespondent ČSAV V. Husa na thema "K otázce doby vzniku Jenského kodexu /výťah z této přednášky viz v tomto čísle Zápisků/. V diskusi po této přednášce vystoupili zejména člen korespondent ČSAV prof.dr.Jan Květ, dr. Jaroslava Drobná a dr. Hnízdo, jenž přinesl přesvědčivé doklady o tom, že dvě z celostránkových vyobrazení Jenského kodexu /Bitva husitů s křižáky a Poslední večere/ jsou zcela sériově na německých dřevorytech z konce 15. století. Bylo usneseno, aby diskuse o otázkách, nadhrozených v referátu prof. Husy pokračovala na zasedání, jež uspořádají společně katedry československých dějin a dějin umění na filosoficko-historické fakultě Karlovy university spolu s historickým oddělením Národního musea.

Brněnské pracoviště Historického ústavu ČSAV svolalo na 21. března t.r. pracovní poradou o ekonomice venkova v období pozdního feudalismu. Hlavní referát přednesl prof. J. Novotný, jenž se zabýval rozbohem moravských lánových rejstříků na jejichž podkladě se snažil řešit problém pohybu poddanské půdy v 16. a 17. století. Složitou cestou ukazoval zejména na význam lánu jako hospodářské jednotky - nikoliv tedy plošné míry a upozornil na problém t.zv. "činžovní" a "panské" půdy, který není dosud vyřešen a je důležitý i pro poměry v Čechách. Z katedry československých dějin Karlovy university se zúčastnili poradou aspirant Josef Petráň a posluchačka Alena Petraňová. V diskusních příspěvech poukázali zejména na to, že obdobnou funkci jako lán na Moravě, má starší usedlostní jednotka aratrum-pluh. Bylo konstatováno, že porovnání obou studijních výsledků může mít význam pro studium hospodářských dějin staršího období.

23. března 1956 konala se ve Státním archivu v Jablonci n/Hisou konference o využití archivního materiálu, na které podal vedoucí archivu dr.V.Lukáš zprávu o tamních archivních fondech a o možnosti jejich využití. Porady se účastnil za katedru československých dějin a archivního studia asistent Jaroslav Kašpar, který informoval archivní pracovníky o vědecko-výzkumných plánech katedry a dojednal možnosti bližšího styku archivních pracovníků se členy katedry a posluchači filosoficko-historické fakulty.

Ve dnech 18. a 19. dubna uspořádala filosofická fakulta brněnské university svoji 3. vědeckou konferenci. Na zasedání 19. dubna přednesl děkan fakulty, prof.dr.Hrabák závažný referát o metodice dějin literatury, dále doc.dr.Šindelář přinesl ve svém referátu cenné poznatky o významu hnutí brněnského proletariátu v roce 1848 a dr.Fojtík osvětlil pracovní postup i výsledky, jichž dosáhli brněnští ethnografové při několikaletém všestranném průzkumu života horníků na Rosicko-Oslavansku v minulosti i dnes. Na tomto zasedání zastupoval naši katedru odb.asistent dr.J.Havránek, jenž vystoupil v diskusi k oběma posledním referátům.

Dne 28.dubna na zasedání vědecké rady Historického ústavu USSR v Kyjevě podal prof.V.Husa výklad o studiu dějin na Karlově universitě. Kromě vědeckých pracovníků Historického ústavu se zasedání zúčastnili i učitelé a posluchači Historické fakulty Kyjevské university. V závěru živé diskuse, jež po výkladu prof. Husy následovala, bylo souhlasně konstatováno, že je třeba prohloubit vědecké styky mezi historiky československými a ukrajinskými. Byly vyjasněny i možnosti zlepšení vzájemné výměny periodických i neperiodických publikací a vědeckých informací mezi historickými katedrami kyjevské a pražské university.

Ve dnech 18.-21.dubna t.r. se konala ve Smolenici na Slovensku Celostátní vědecká konference o česko-slovenských vztazích, kterou uspořádal Historický ústav SAV. Zúčastnili se jí historikové, archeologové, jazykovědci, literární historikové, ekonomové a právníci z celé republiky. Konferenci byli přítomni čelní představitelé ČSAV i SAV. Za katedru čs.dějín a archivního studia byli na konferenci delegováni odborní asistenti kandidát hist.věd dr.František Červinka a dr. Zdeněk Urban.

Dr Zdeněk se ve svém diskusním příspěvku zabýval česko-slovenskými vztahy před první světovou válkou. Úvodem zdůraznil nutnost zkoumání této otázky s širšího hlediska celorakouského a středoevropského. Na základě nových pramených výzkumů zhodnotil pak činnost a program "Československé jednoty", založené roku 1896 a soustředil se na kulturní poslání Jednoty, na její neúspěchy i stoupající její význam v době, kdy český finanční kapitál se začal ve zvýšené míře zajímat o Slovensko a kdy i slovenské peněžnické kruhy začaly hledat oporu na straně české. Za těchto okolností stoupal význam takových členů Jednoty jako byl na př. ředitel Živnostenské banky Rudolf Pilát. Z Urban dále polemisoval s názorem, že se čtyř známých proudů na Slovensku /Martinští, klerikálové, hlasisté, soc.demokraté/ pouze dva poslední směry hájily českou orientaci. Každý z těchto směrů měl svou vlastní "českou orientaci". Skupiny Martinská a klerikální zajímaly se rovněž o styky hospodářské, ale isolovaly se od české demokratické kultury a hledaly v Čechách konservativní spojence /klerikálové na př. u konservativců moravských/. Značnou pozornost věnoval referent směru hlasistickému, jako nejdůslednějšímu zastánci české orientace na Slovensku. Referent důrazně osvětlil třídně omezenou posici hlasistů a argumentoval proti legendě o zásluhách hlasistů na vzniku republiky. Současně však referent vyzdvihl význam hlasistů mimo jiné i v přenašeni metody národně obranného boje z Čech na Slovensko a v jejich boji proti nadárisaci. V závěru svého projevu vyslovil Z.Urban souhlas s názorem o dvou liniích v česko-slovenských vztazích, ale zdůraznil, že tyto dvě linie nelze chápat tak, jako by jedna z nich byla vysloveně pokroková a druhá jednoznačně reakční. I t.zv. druhá linie v česko-slovenských vztazích, která je především reprezentována styky mezi českou a slovenskou buržoasií, měla své progresivní důsledky. Z. Urban pak vytyčil řadu problémů, které podle jeho názoru je nutno v této souvislosti v budoucnosti řešit.

Druhý zástupce katedry kandidát historických věd dr.František Červinka polemisoval s názory, vyslovenými některými historiky, kteří hájili thesei, že činnost hlasistů nutno hodnotit týmiž kritérii jako činnost Masarykovu. Červinka rozvedl svůj názor na rozdílnost situace v Čechách a na Slovensku v letech devadesátých. Situaci slovenské buržoasie v tomto období přirovnal k situaci české buržoasie v letech šedesátých a to s ohledem na specifické rozdíly v konkrétním historickém postavení. Fr. Červinka mimo jiné vyslovil nesoúhlas s názorem, že heslo "duševní a kulturní jednoty" sloužilo egoistickým cílům buržoasie a poukázal na pokrokový význam vztahů kulturních i celkem chladný poměr české a také slovenské buržoasie k těmto vztahům. Fr. Červinka obracel pozornost ke konkrétním projevům a názorům české masarykovské publicistiky na slovensku otázku /na př.názory J.Grubera v "Naší Době" z r. 1899/ a dokazoval rozdílnost mezi postojem této publicistiky s postojem samotných hlasistů. V národnostní situaci Uher let devadesátých pak hledal kořeny a příčiny, proč v polovině tohoto desetiletí vztahy česko-slovenské upadají v politické linii slovenské buržoasie a naopak zesilují v dělnickém hnutí. K jeho názorům vrátila se souhlasně nebo s dílčími výhradami řada diskutujících.

Z ČINNOSTI STUDENTSKÝCH VĚDECKÝCH KROUŽKŮ

Studentský vědecký kroužek raného a vyspělého feudalismu byl ustaven počátkem února 1956. Sdružuje historiky, archiváře a archeology, obírající se staršími československými i světovými dějinami. Patronát nad kroužkem má katedra československých dějin a archivního studia a odborný dohled převzal prof. Husa. Předsedou kroužku byl zvolen posluchač 4.ročníku historie Mir. Štěpánek. Na práci kroužku se podílí 10 posluchačů. Některých zasedání se kromě prof. Husy účastnili i akademik Vojtíšek, doc. Polišenský a doc. Graus. V letním semestru letošního školního roku bylo uskutečněno celkem šest pracovních zasedání. Problematikou počátku českých měst se zabývala Milada Kubecová, posluchačka 4.ročníku archivnictví, jež se ve svém referátu pokusila objasnit zejména termíny urbs, civitas, castrum, oppidum, jak se vyskytují v českých listinných pramenech od 11. do poloviny 13.století. Referát s.Kubecové doplnil s.M.Štěpánek soubornou zprávou o nové polské a německé archeologické literatuře, zabývající se otázkami vzniku měst. - Druhé zasedání, jehož se zúčastnil i vědecký pracovník historické sekce ČSAV PhDr Emanuel Janoušek, bylo věnováno problematice velkostatkářské zemědělské výroby na sklonku 16. a na počátku 17. století. Referát k tomuto tematiku proslavil posluchač 4.roč.archivnictví O.Šeda, jež se zabýval hlavně otázkami přechodu od úročního k režijnímu hospodaření na panství karlstajnském. - Na dalších zasedáních přednesli referáty asistent Dušan Třeštík /5.roč.archivnictví/: K otázce autorství staročeského Tkadlečka, Tomáš Kézáč /3.roč.archivnictví/: O počátečním stadiu dějin cisterciáckých klášterů v Čechách, M.Richter /4.roč.prehistorie/: Terenní výzkumy na Hradištsku u Davle. - Společně s kroužkem pozdního feudalismu a raného kapitalismu bylo uspořádáno zasedání, na němž vědecký pracovník Historického ústavu ČSAV PhDr J.Janaček referoval o výsledcích svých výzkumů o cenové revoluci v Čechách na sklonku 16. a na počátku 17.století. V diskusích, jež se rozvinuly po všech těchto referátech byla obracena pozornost hlavně k methodickým stránkám zkoumaných problémů.

O. Š e d a

Studentský vědecký kroužek dějin pozdního feudalismu a počátku kapitalismu vznikl na podzim roku 1953 z iniciativy posluchačů semináře doc.dr.J.Polišenského. Patronát nad kroužkem převzala katedra obecných dějin a dějin lidových demokracií. Členové kroužku samostatně zpracovávají dílčí problematiku dějin pozdního feudalismu a počátku kapitalismu /problematika sociální diferenciace počátkem XVI.stol., některé otázky třicetileté války, třídního boje v době pobělohorské, počátky dělnického hnutí, národního obrození atd/. Kromě toho pořádá kroužek diskuse o nově vydaných /nebo k vydání připravených/ vědeckých publikacích; většinou za účasti autorů. Řada prací studentů, které byly na zasedání kroužku předneseny, byla zařazena na studentskou vědeckou konferenci, některé z nich byly nebo budou publikovány. Kroužek měl v letošním roce 12 členů a 6 kandidátů.

M. H r o c h

Studentský vědecký kroužek pro dějiny 19 století navázal na práci kroužku pro dějiny r.1848, jehož členy byli v minulém roce převážně posluchači V. ročníku. V letošním školním roce nepracoval kroužek zvláště úspěšně a nepodařilo se mu zajistit členskou základnu pro další období. V zimním semestru začal věnovat pozornost dějinám celého 19.století a za vedení s. E. Šternové se sešel dvakrát, aby vyslechl a prodiskutoval referát s.M.Čutkové, "Ohlas chartismu v českých zemích" a s.V.Lesáka, "Nacionalistické hnutí obranářů v Praze r.1890". Na studentské vědecké konferenci v prosinci 1955 byl kroužek zastoupen referáty s. L. Neckářové, s.E.Šternové, s.V.Brabce a s. V.L.Lesáka.

Po zimním semestru přestali pracovat posluchači V.ročníku, kteří doposud tvořili základ kroužku - a kroužek se ocitl dočasně v krizi, neboť se nepodařilo získat pro práci v kroužku dostatečný počet členů. Kroužek má nyní tedy pouze 4 členy.

V letním semestru se konaly opět pouze 2 schůzky, na nichž byly předneseny referáty s.J.Klaučo, "Přehled nové literatury o Masarykovi a masarykismu" a s.V.L.Lesáka "Proletářská poesie 90.let 19.stol." Na druhé schůzce byl zvolen vedoucím kroužku V.Lesák; odb.asistenti J.Havránek a F.Červinka z katedry čs.dějiny přislíbili převzít nad kroužkem patronát. Kroužek připravuje nyní referáty pro podzimní studentskou konferenci a vypracoval plán na zvýšení úrovně a kvality práce kroužku v příštím školním roce.

V. L e s á k

Študentský vedecký kružok dejín XII.storočia vznikol v roku 1952 ako prvý študentský vedecký kružok na filosoficko-historickej fakulte KU. Za pomoci katedry obecných dejín a dejín ľudových demokracií, ktorú v kružku zastupoval veľmi iniciatívne ako odborný poradca dr.K.Gajan, sústredili sa v kružku poslucháči histórie, majúci záujem o samostatnú vedeckú prácu. Kružok mal v šk.roku 1953/54 11 členov, 1954/55 9 členov, 1955/56 7 členov. Predsedou kružku v r.1953/54 bol Z.Jindra, od r.1955 J.Mlynárik. O plodnej práci kružku svedčia početné zasadnutia, na ktorých boli prednášané samostatné referáty členov /v šk.roku 1953/54 kružok zasadal 9 krát, 1954/55 10 krát, 1955/56 6 krát/ a rad referátov, ktoré členovia kružku prednášali na študentských vedeckých konferenciách /v r.1953 - 1 referát, r.1954 - 7 referátov, 1955 - 3 referáty/. Medzi najaktívnejších členov kružku patrili poslucháči: J.Valenta, O.Kaňa, R.Kvaček, J.Kodeš a V.Jiša. Na zasadnutiach kružkov boli prednášané recenzie členov o najnovších prácach /D.Bárta, V.Král, K.Gajana, Z.Molotikovej/, poriadané diskusie o práci na vysokoškolskej učebnici dejín ČSR /s.prof.dr.O.Ríhom/ a o tézach tejto učebnice /III.diel/ ako aj diskusie o základných methodických a metodologických otázkach histórie /apríl 1956/. V strede pozornosti kružku boli dejiny robotníckeho hnutia a to predovšetkým otázky spoločných bojov českého a poľského proletariátu v r.1917-1920 /J.Valenta-J.Michňák/ otázky spoločných bojov a stykov českého proletariátu so slovenským a nemeckým proletariátom v r. 1917-1920 /J.Mlynárik, J.Nedvěd/ a otázky čsl.-sovietskych stykov /V.Mouliš/. Rad referátov dotýkal sa vnútropolitického vývoja predmníchovskej ČSR /R.Kvaček - Otázky Mníchova; O.Kaňa - Fasizmus na Ostravsku; J.Kodeš - Odbory v ČSR 1921 - 1923; V.Jiša - Štrajk textilákov 1925, atď./, alebo hospodárskeho vývoja /napr. Z.Jindra - Monopoly v Rakúsku-Uhorsku/. Rad prác členov kružku bol publikovaný v odbornej a dennej tlači.

J. M l y n á r i k

Z PRACÍ V TISKU.

Ve čtvrtém ročníku "Historického sporníku" vyjde letos studie Dušana Třeštíka "Příspěvky k sociální diferenciaci venkovského lidu v 16. stol." Sociální diferenciací rozumí autor majetkové rozvrstvení malovýrobců v podmínkách prosté zboží výroby a ukazuje jak závěry Leninovy, který ve svém díle "Vývoj kapitalismu v Rusku" se zabýval prostou zboží výrobou ruského venkova, platí stejně pro Čechy v 16. století. V prvním oddílu práce je na příkladu velkého dominia pardubického ukázáno jak po celou první polovinu 16.století probíhá stále stoupající proces rozkladu rolnictva. Z masy středních rolníků se vydělují dvě nové sociální skupiny, bohatí sedláci a venkovská chudina. Počet chudiny při tom roste mnohem rychleji než počet bohatých sedláků. Dále se autor zabývá některými otázkami, souvisejícími se sociální diferenciací venkova. Nejdůležitější z nich je otázka rozsahu trhu na zemědělské plodiny v 16.století, který přímo podmiňuje intenzitu diferenciaci. Autor zjišťuje, že poddaní se ve stále rostoucí míře začínají sami účastňovat obchodu s obilím a že již od počátku 16. století můžeme pozorovat počátky stěhování trhu na vesnici. V poměrech vyvolaných v život stále rostoucím rozsahem zboží výroby na venkově se stává hlavním problémem rolnického hospodářství úvěr. Během 16.století dochází nakonec k tomu, že česká vesnice je ovládána drobnými lichváři a překupníky, především vesnickými krčmáři. Lichva pak značně urychluje proces pauperizace drobných rolníků, kteří jsou často nuceni odprodávat svou půdu bohatým sedláckům. Pro sedláky byl však výhodnější nájem nebo držení zastavené půdy. Objevují se různé druhy nájmu, mezi nimiž byl nejrozšířenější t.zv. nápolek /Theilbau, métairie/. 16. století je však jen jednou z etap vývoje sociální diferenciaci v podmínkách zboží výroby, charakterisovanou stoupající závislostí zemědělce na trhu a rozvojem peněžních vztahů na vesnici.

Ve 4. čísle letošního ročníku "Českého lidu" vyjde stať Miroslava Jaroše "Výrobní poměry v kutnohorském hornictví v druhé polovině 16.století", v níž se autor pokouší zjistit vývojový stupeň výrobních poměrů tohoto důležitého odvětví českého průmyslu v uvedeném časovém úseku. Na základě po-

drobného studia archivního materiálu hospodářského charakteru, kterého z této doby máme již značné množství, dochází k závěru, že veškeré výrobní prostředky /t.j. zařízení dolů a výrobní nástroje/ s výjimkou několika malých a bezvýznamných dolů náležely již podnikatelům, kteří sami v dolech nepracovali. Možno tu již hovořit o rysech vlastnictví kapitalistického. Tito vlastníci výrobních prostředků kupovali pak pro práci v dolech svobodnou námezdní pracovní sílu a to jak nekvalifikovanou /pomocné dělníky/, tak kvalifikovanou - tesaře a havíře; stejně tak najímají všechny důlní dozorce a úředníky. Mají tedy tyto výrobní vztahy již povahu vztahů kapitalistických - i když ještě s některými feudálními přežitky.

Na některých konkrétních skutečnostech pak autor dokazuje, že v 16. století jde vskutku o nový vývojový stupeň a že nelze mechanicky přenášet tento stav do staletí minulých i když je jisté, že předpoklady pro vznik těchto již značně vyhraňených kapitalistických vztahů se vytvářely již v dobách starších.

V druhém čísle letošního ročníku Časopisu společnosti přátel starožitností vyjde studie Jaroslava Kašpara "Lukáš Pakosta a nevolnické povstání na Litomyšlsku roku 1680", která si vzala za úkol objasnit skutečný význam Lukáše Pakosty v povstání na Litomyšlsku.

Autor ukazuje, že vžitá představa o Lukáši Pakostovi jako o vůdci povstání neodpovídá skutečnosti. Pakosta se sice stal jednou z obětí povstání, ale spolehlivý archivní pramen /výpis z protokolu vyšetřující komise/ svědčí o tom, že se vůbec neúčastnil příprav povstání, jež byly na Litomyšlsku dosti rozsáhlé a že se dostal do popředí jen náhodou na krátkou dobu. Ani v tomto období nebyla jeho činnost taková, abychom ji mohli nazvat vedením hnutí nevolníků.

Přecenění významu Lukáše Pakosty mělo za následek, že mnohdy nebyla správně hodnocena úloha ostatních účastníků povstání jako byli Mařej Abraham, Lukáš Veselík, Jan Černý, kteří měli mnohem aktivnější účast na přípravě povstání i v jeho průběhu než Pakosta. Ovšem ani tyto jednotlivce není možno označit za vůdce nevolnického povstání na Litomyšlsku. Hnutí nevolníků probíhalo přes všechny snahy a přípravy některých jednotlivců živelně, jak jinak ani nemohlo být v druhé polovině 17. století.

V řadě vědecko-populárních brožur Společnosti pro šíření politických znalostí vyjde práce V. Olivové a J. Frajdla "Boj na obranu Sacca a Vanzettiho v roce 1927".

Dva italská dělníci, Nicola Sacco a Bartolomeo Vanzetti byli v roce 1920, v době ostrých represálií proti dělnické třídě Spojených států, křivě obžalováni americkými soudy z loupežné vraždy a odsouzeni k trestu smrti na elektrickém křesle. Veřejné mínění celého světa se postavilo proti chystané justiční vraždě. Poprava byla odkládána a teprve v roce 1927 byl rozsudek vykonán. Boj na záchranu Sacca a Vanzettiho nabyl ohromných rozměrů a vrcholil v létě 1927 revolučními demonstracemi, které svým významem přerostly svůj bezprostřední dosah. Protestní hnutí významným způsobem ovlivnilo celkovou mezinárodní i vnitropolitickou situaci jednotlivých států a bylo výrazem radikalizace mas, jež vystřídala dočasný odliv revoluční vlny v Evropě. Přineslo řadu konkrétních výsledků a stalo se zdrojem bojových revolučních tradic světového proletariátu i pokrokové inteligence, která byla celým případem zřejmě justiční vraždy neobyčejně pobouřena a ve značné míře se zúčastnila protestního hnutí.

Autoři se ve své práci pokusili stručně zachytit průběh hnutí ve světovém měřítku a zhodnotit jeho celkový význam. Především však se soustředili na jeho ohlas v Československu ve spojení s celkovou vnitropolitickou situací. Pokusili se objasnit význam boje na obranu Sacca a Vanzettiho i s toho hlediska, že byl namířen proti americkému imperialismu a tím velmi citelně narušil oficiální kult Ameriky, vyplývající z podržitého postavení Československa vůči západním státům. Při tom však dospěli k závěru, že v Československu pod vlivem celkové vnitropolitické situace a pod vlivem vnitřní situace v Komunistické straně Československa, nenabyl boj na záchranu Sacca a Vanzettiho takového rozsahu a prudkosti jako v okolních státech, především ve Francii a v Německu. Přes to však i u nás měl značný význam a stal se důkazem mezinárodní proletářské solidarity.

O b s a h

Dušan Třeštík: K otázce autorství staročeského Tkadlečka.....	3
Tomáš Řezáč: O privilegiu Vladislava II. pro cisterciáky.....	10
Václav Vojtíšek: O t.zv. Otakarovském městském právu pražském II.	16
Václav Husa: K otázce doby vzniku Jenského kodexu	23
Ivan Hlaváček: Katalog knihovny Alexia Třebonského z konce 15.století.	33
Václav Husa: Glosy Jana Hodějovského k Hájkově kronice.....	34
František Kavka: Česko-rumunské obchodní styky ve středověku /do poloviny 17.století/.....	36
Josef Petráň: K soupisu obyvatelstva v první polovině 17.století.....	39
Jaroslav Kašpar: Zprávy o nevolnickém povstání na Benešovsku nad Plouč- nicí roku 1680.....	40
František Kutnar: Návrh Kašpara Šternberka na zlepšení hornictví v Če- chách.....	42
Jan Havránek: Pojednání o hospodářském životě v padesátých letech 19.století.....	46
Jiří Beran: J.V.Frič a počátky politické dráhy V.Klofáče.....	48
Jan Havránek: K otázkám třídní diferenciacce na českém venkově na pře- lomu 19. a 20.století.....	50
Vlasta Vesecká: Jak bylo informováno české dělnictvo boji a problé- mech ruské sociální demokracie v létech 1905/7	54
Robert Kvaček: Neznámý dokument o stanovisku ÚV KSČ k jednání o t.zv. národnostní statut v květnu r.1938.....	56
Přednáška akad.Vojtíška o Josefu Emlerovi /I.Hlaváček/.....	59
Hodnocení vědecko-výzkumné práce katedry.....	59
Veřejné zasedání katedry o úkolech studia dějin Karlovy university....	59
Diskuse o základních ekonomických zákonech předkapitalistických formací	60
Kdy bude ustavena archivní vědecká rada? /V.Husa/.....	61
Seznam diplomových prací ze seminářů členů katedry československých dějin a archivního studia, které byly obhájeny ve šk.r.1955/56.	61
Účast členů katedry na mimofakultních vědeckých zasedáních v letním semestru 1956.....	64
Studentské vědecké kroužky.....	66
Z prací v tisku.....	67

Vydává	Katedra československých dějin a archivního studia filosoficko-historické fakulty Karlovy university Praha I. - Náměstí Krasnoarmějců 2.
Rediguje	prof.Dr. Václav H u s a
Tajemník redakce	asistent Dušan T ř e š t í k
Vytisklo	ČDLJ
Obálka	Průmyslová škola grafická
Opisoval	Vladimír M a r e k
Tento sešit vyšel v červnu 1956.	